

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΙΘ'

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι πρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πρ. 20 — Αἱ συνδρομαὶ ἀρχονται ἀπὸ
1 Ἰανουαρίου. Ἐκτός, ἔτους καὶ εἴνε ἑτήσιας. — Γραφεῖον Διευθ. Ἐπι τῆς λημφ. Παιδαγωγικῆς Σχολῆς.

9 Ἰουνίου 1885

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΑΙ ΕΝ Τῇ ΔΥΣΕΙ ΚΑΙ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΑΚΤΙΚΗΣ

Συνέχεια: ἴδε σελ. 376.

Δ'

Ἐμακρολόγησα ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν λόγων τῆς ἀπεχθείας τῶν Στρατιωτῶν πρὸς τὰς βασιλικὰς ἐκστρατείας, ἢ τὰ λεγόμενα ταξείδια, διότι αὐτὴ ἡ ἀστρατεία τῶν ἰθαγενῶν πολεμιστῶν εἶνε ἡ πρωτίστη, ἢ μᾶλλον ἡ μόνη ἀφορμὴ τῆς παρακμῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ τῆς υποδουλώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν, τῶν κατ' ἐξοχὴν τούτων ἐκστρατευτῶν.

Εἶνε ἀξιοπαρατήρητον γεγονός ὅτι ἐνῶ ἡ Ἑλλάς ἔτρεφε μυριάδας στρατιωτικῶν ἀρχόντων, τοὺς ὁποίους θαυμάζουσι τὰ Φραγκικὰ Χρονικὰ τῆς Πελοποννήσου, ὅτι ἐνῶ ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων οἱ αὐτοὶ Στρατιῶται διασπαρέντες ἀνά τὴν Δύσιν ἀπέδειξαν, ὡς ἠμολογοῦσιν οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ, ὅτι οὔτε ἡ ἑλληνικὴ ἀνδρεία εἶχε χαθῆ, οὔτε ἡ παλαιὰ τακτικὴ λησμονηθῆ, μίαν δὲ τὴν Γάλλων πολεμιστῶν σχεδὸν ἀμαχητῆ ὑπέταξε τὴν Πελοπόννησον, ἐν δὲ τῇ ἀλώσει οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων Στρατιωτῶν προμαχεῖ ὑπὲρ τῆς Πάλεως. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ προμνημονευθέντα Χρονικὰ ἐξηγοῦσι τὸν λόγον τῶν ἀκατανοήτων θριάμβων τῶν Γάλλων ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ Στρατιῶται οὗτοι δὲν ἐπολέμησαν πρὸς τοὺς ἐπιδρομείς, ἀλλ' ἐκόντες ὑπέταγησαν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τῆς τηρήσεως τῶν προνομίων τῶν:

Τ' ἀρχοντολόγι τοῦ Μοραῖως καὶ βίης τῆς Μεσαρῆας ἐποίκασι συμβίβασιν μετὰ τὸν Καμπανέσην, ὅτι ἅλα τὰ ἀρχοντοπόικα ποῦ εἴχασιν προνοίας, ὅτι ἔχουσι ὁ καθὲς εἰς πρὸς τὴν οὐσίαν ἡποῦ εἶχε τὴν ἀνθρωπιὰν καὶ τὴν στραταιὰν τόσον νὰ τοῦ ἀναμένῃ, καὶ αἱ χωριάταις τῶν χωριῶν νὰ στέκουν ὡς ἂν τοὺς ἤσαν. Ἀρχοντας ἔην ἔβαλαν, καὶ ἄλλους ἔην Φράγκους, ὅπως νὰ ἐμοιράσωσι τοὺς τόπους καὶ προνοίας.

ἢ) Τὰ γαλλικὸν κείμενον φέρει: « les gentilhommes grecs qui tenaient fiefs et terres et les casaux du pays. »

ΤΟΜΟΣ ΙΘ'. — 1885

Εἶνε γνωστὸν ὅτι τὴν συνθηκολόγησιν ταύτην δὲν ἐδέχθησαν τινες τῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων, καὶ ἰδικὸς ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου καὶ Ἄργους Λέων ὁ Σγουρός, τὰ δὲ αὐτὰ Χρονικὰ διηγοῦνται τί ὑπέφεραν οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὸν «φοβερόν ἐκείνον Στρατιώτην.»

Ἐπὶ τοιαύταις συνθήκαις μένουσιν ἐν Πελοποννήσῳ οἱ Ἑνετοὶ, μισθοδοτοῦντες μάλιστα ἀδρῶς τοὺς Στρατιώτας ὁσάκις δὲ θρασὺς τις προβλεπτῆς ἐτόλμησεν ἢ νὰ δολιευθῆ τὰς συνθήκας, ἢ νὰ ἐξυβρίσῃ τὸν Στρατιώτην, ἢ ἀνταρσία ἐπήρχειτο ὡς φοβερὰ Νέμεσις.

Τὰ αὐτὰ δὲ ἤθελον διατηρηθῆ καὶ ἐπὶ Τούρκων, ἂν ἡ ἐξωμρσία τῶν Ἀλβανῶν δὲν διήρει τὰς δύο ἀδελφὰς φυλάς εἰς προνομιοῦχους καὶ διωκομένους Στρατιώτας. Ἐκ πηγῆς ἀθθεντικῆς, τῆς χρονογραφίας τοῦ πατριάρχου Νεκταρίου, γινώσκωμεν ὅτι μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΣΤ' ἐκατονταετηρίδος « ὁ Μωρέας εἶχε Τούρκους ὀλίγους (καλὰ καὶ νὰ τὸν ᾠρίζεν ὁ βασιλεὺς τῶν Τούρκων), διὰ τοῦτο οἱ Ἀρχοντες τοῦ τόπου, οἱ Χριστιανοὶ, ᾠρίζαν τοὺς τόπους καὶ τὰ χωρία, ἡποῦ ἔχουσι τῶρα οἱ Τούρκοι οἱ λεγόμενοι Σπαῖδες καὶ ἦσαν Ἀρχοντες χριστιανοὶ Σπαῖδες ἀπάνω εἰς τὸν τόπον, καὶ εἰς καιρὸν πολέμου ἔκαναν καὶ αὐτοὶ ἀφῆρι ἡμοίως με τοὺς Τούρκους. » Ἀπὸ τοῦ προσηθέντος διαζυγίου μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν Στρατιωτῶν, διαζυγίου τὸ ἡποῖον εἶνε τὸ μεγαλείτερον πολιτικὸν κατόρθωμα τῶν Τούρκων, τὸ περικόψαν τὰς πτέρυγας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀετοῦ, χρονολογεῖται ἡ ἐμφάνισις τοῦ κλέφτου καὶ ἐλευθερωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Κι' ἂν τὰ θερβένια τούρκεψαν, τὰ πῆραν Ἀρβανίταις, ἡσο' νε ὁ Στέριος ζωντανὸς πασᾶ δὲν προσκυνάει' πᾶμε νὰ λημεριάσωμε, ποῦ λημεριάζουσι λύκοι.

Ε'

Δὲν ἤξεύρω ποῦ βασιζόμενοι τινες τῶν ἱστορικῶν ἰσχυρίσθησαν ὅτι οἱ Τούρκοι ὀφείλουσι τοὺς θριάμβους τῶν εἰς τὸ ἡπ' αὐτῶν πρώτων ἐρευρεθῆν στρατιωτικὸν σύστημα, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν διατήρησιν μονίμου τιμαριωτικοῦ στρατοῦ. Ὅστις λάβῃ τὸν κόπον νὰ μελετήσῃ τὰς περιουθεσίας πολλὰς τακτικὰς πραγματείας τῶν Βυζαντινῶν θὰ ἴδῃ ὅτι οἱ Τούρκοι ἀπλῶς ἀπεμιμήθησαν αὐ-

τάς, καὶ οὐδὲν, ἀπολύτως οὐδὲν προσέθηκαν. Καὶ πρῶτον, ἐπειδὴ περὶ Στρατιωτῶν ὁ λόγος, ἀναφερόμεν τὰ ἐξῆς· μέχρι τοῦ Ὁρχάνου οἱ Τούρκοι δὲν ἐγνώριζον ἄλλον στρατὸν πλὴν τῶν λεγομένων Ἀκιντσιδῶν, δηλαδὴ ἱππέων στρατιωτῶν· ὅτι δὲ οἱ Ἀκιντσιδῆς οὗτοι εἶνε ἀπομίμησις τῶν ἡμετέρων Στρατιωτῶν, πειθόμεθα ἐκ τῶν παλαιῶν Ἐνετῶν χρονολογῶν, οἵτινες μνημονεύοντες τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπέξηγουσι διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ: Akinzis, εἰσὲ Stradioti. Καὶ αὐτοὶ οἱ ὕστερον ὁργανισθέντες Σπαῖδες οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ οἱ ἡμέτεροι τιμαριῶχοι. Ὁ ἐν τῇ ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδι γράψας τὴν Ἀριθμητικὴν Γλυζώνιος, φέρων παραδείγμα τῆς διαιρέσεως τῶν προσόδων τιμαρικοῦ χωρίου μεταξύ πολλῶν συγκατόχων, ἀποκαλεῖ τοὺς κατόχους τοιούτων χωρίων «Σπαῖδες, ἧγουν Στρατιώταις.»

Ἄλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ λεγομένου τάγματος τῶν Γιαντισάρων, θεωρουμένου ὡς καθαρῶς Τουρκικῆς ἐφευρέσεως, εὐρίσκωμεν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὴν ἀρχὴν μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος. Ὡς οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς Juniores εἶχον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ τοὺς Νεωτέρους, Ἄραβας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξωμότας· τοιοῦτος πρὸς τοῖς ἄλλοις ἦν καὶ ὁ κατὰ τῶν Ῥώσων ἀνδραγαθήσας Ἀνεμάς, ὁ υἱὸς τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης, Κουρουπά. Οἱ ἐξωμόται οὗτοι, λεγόμενοι καὶ γαμβροὶ Σαρακηνῶν, κατετάσσοντο συνήθως εἰς τὰ περὶ τὰ τάγματα τῶν Τσακόνων. Ἄλλ' ἴσως παρατηρηθῆ ὅτι οἱ Σαρακηνοὶ οὗτοι γαμβροὶ ἐνυμφεοντο πρὸς χριστιανὰς, ὡς τὸ ὄνομα δηλοῖ, ἐνῶ οἱ Γιαντισαροὶ ἔμεινον ἄγαμοι ζῶντες ὡς στρατιωτικοὶ καλόγηροι. Καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ὁμοῦς εἶχον τάγματα στρατιωτικῶν καλόγηρων, ἐπίπλων μάλιστα, τοὺς ὁποίους περιγράφει οὕτως ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης: «Ἐν τῶν Μελαγχλαίων τοῦδε φουδάτου! ἐὼ τοὺς ψιλοὺς καὶ πεζαιτέρους· ἀλλ' ὡ τῶν ἱππικωτάτων μοναχῶν, τῶν οὐ παραπολύ Κενταύρων, ὧν ἐκεῖνο καὶ μόνον θαυμάζειν ἄξιον, ὡς οἱ μηδέποτε εἰς ὄνον γοῦν ἀναβεβλημένοι, δεξιοὶ τὰς ἱππικὰς ἐξελιξίεις μετὰ τὴν κουρὰν ἀναβεβήκασι, δαιμονοφόρητον ἱππικίαν ταύτην δεδιδασμένοι. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲ ἡμίονος ἐθέλουσι χρᾶσθαι, ἀλλὰ δι' ἱππων εὐγενῶν κατορχεῖσθαι πραγματεύονται καὶ αὐτῶν ὠκυπόδων καὶ δρομάδων, ὡς ἐξαγεμῶσθαι εἰς τάχος, εἴπου διώκειν ἢ φευγεῖν δέησει. Βαρύνουσι δὲ καὶ τὴν δεξιὰν κορύναις οἱ βριαρῶχειρες, καὶ εἴ τις αὐτοῖς ἐμπελάσει μισούμενος καταφέρουσιν ἀφορήτους, καὶ συντρίβοντες τὸν πληγέντα, εἶτα καυχῶνται ὡς γενναῖοι καὶ παλαμναῖοι πεπλασμένοι. Πολλοὶ δὲ τῶν τοιούτων καὶ τοξοφοροῦσι καὶ ἀριῶσι βέλη, καὶ ἐντυχόντες ἀνακαγγάζουσι.» Τοιοῦτοι στρατοκαλόγηροι βεβαίως ἦσαν καὶ οἱ δορυφόροι τῶν πατριαρχῶν, οὗς ῥητῶς ὀνομάζει ὁ Συρόπουλος γιαντι-

τάρους, τοιοῦτοι καὶ οἱ τὰς Θερμοπύλας ἐπὶ Ἀλαρίχου φρουροῦντες καὶ προδόντες τὴν Ἑλλάδα μαυροφόροι¹⁾.

Ὡς ἐκ θρησκευτικοῦ λόγου οἱ πρῶτοι Βυζαντινοὶ ἴδρουν ἐν τῷ κράτει ἀποικίας Σαρακηνῶν γαμβρῶν, οὕτω καὶ οἱ νεώτεροι εἶχον τοὺς λεγομένους Τουρκοπούλους, ἧτοι ἐκχριστιανισμένους Τούρκους. Ἐκ τινῶν μάλιστα ἱστορικῶν δεδομένων εἰκάζεται ὅτι αἱ ἀποικίαι τῶν τελευταίων τούτων ἐξωμοτῶν εἶνε ἐπίσης ἀρχαῖαι ὡς καὶ αἱ τῶν Σαρακηνῶν γαμβρῶν, εἰ μὴ ἀρχαιότεραι. Πρῶτος ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς Β' ἴδρυσεν ἐν Μακεδονίᾳ ἀποικίαν Τούρκων Βουλγάρων, συστήσας τὸ λεγόμενον θέμα τοῦ Στρυμόνος, ἢ τὸ τῶν Τούρκων Βαρδαριωτῶν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι βεβαίως εἶνε οἱ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῶν σταυροφορικῶν μνημονευόμενοι Turcopuli. Μέχρι τῶν ἐνετικῶν χρόνων περιεσώθη ἐν Κύπρῳ ἀποικία τοιούτων Τουρκοπούλων. Ὁ Παχυμέρης καὶ ὁ Γρηγορῆς διὰ μακρῶν ἐξιστοροῦσι πῶς ὁ Σουλτάνος Ἀζετίν, διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μαγγόλων ἐξήτησεν ἄσυλον ἐν Βυζαντίῳ, καὶ πῶς μετὰ τὸν θάνατόν του (1265) μέρος τῆς πολυαριθμοῦ αὐτοῦ ἀκολουθίας ἐγκατέστη ἐν Δοβρούτσα τῆς Βουλγαρίας, χίλιοι δὲ λογάδες ἀσπασθέντες τὸν χριστιανισμὸν κατετάχθησαν ἐν τῷ βυζαντινῷ στρατῷ ὑπὸ τὸ ὄνομα Τουρκόπουλοι.

Ἐκ τούτων δηλοῦται ὅτι παρὰ τῶν Βυζαντινῶν διδασκάλων καὶ Σαρακηνῶν καὶ Τούρκων ἐδιδάχθησαν ὅποιαι σπουδαῖαι ὑπηρεσίας δύναται νὰ παράσχῃ τῇ νείχῃ πίστει ὁ διὰ καταλλήλου διδασκαλίας φανατιζόμενος ἐξωμότης. Οἱ ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ προφήτου μαχόμενοι Ἕλληνες ἐξωμόται ἔφερον συνήθως τὸ ὄνομα Ῥωμνηγοεῖς, ἐνίοτε ὁμοῦ ὀνομαζόμενοι ὡς οἱ ὑπὸ τὸν Σταυρόν πολεμοῦντες ἐν θρησκευτικῇ ἀσυνειδήσει συνάδελφοι, Τουρκόπουλοι, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν πρῶτων δημιουργηθὲν ὄνομα ἐδήλου οἰονδήτινα ἐξωμότην. Τὸ ἐξῆς παλαιὸν δημοτικὸν ἄσμα ἀφορᾷ εἰς ἓνα τῶν Ἑλλήνων Τουρκοπούλων.

Ἡ κυρὰ Ῥήνη τοῦ Σκληροῦ κ' ἢ Ἀρετὴ τοῦ Δούκα, κ' ἢ Χρυσοκουβουκλιώτισσα, πανένουστα κορίτσια, βγήκαν νὰ περπατήσουνε, καὶ 'ς τὸ Δουτρό νὰ πάνε. Ἡ μάνα τῆς ἢ Σκληρίαινα—κάτσε, Ῥηνηῶ, τῆς λέγει κ' ὁ κύρης τῆς ἀντίλεγε—σύρε, Ῥηνηῶ μου, σύρε, σύρε, κ' ἐγὼ γιὰ χάρι σου τρεῖς βίγλαις θὰ καθίσω· τὴ μιά καθίζω 'ς τὸ βουνό, τὴν ἄλλη 'ς τ' ἀκρογιάλι, τὴν τρίτη τὴν καλλίτερη μέσ' τοῦ λουτροῦ τὴν πόρτα. Ἀκόμη ὁ λόγος ἔσπετε κ' ἢ συντυχιά ἀποκράτει, φωνάζ' ἢ βίγλα τοῦ βουνοῦ—μιά φούστα¹⁾ καταβαίνει! ἀρροκοπάει 'ς τὰ κύματα, τὸν Πλάτανο διαβαίνει! Φωνάζ' ἢ βίγλα τοῦ γιалоῦ—δὴ φούσταε ἀρμενίζου, βάνουνε πλώρη 'ς τὸ Καστρέ, καὶ 'ς τοῦ Δουτροῦ τὴν πόρτα!

¹⁾ Τοιαύτας αὐτῶ τὰς πύλας ἀπέδειξε τῆς Ἑλλάδος ἢ τῶν τὰ φαῖα ἱμάτια ἐχόντων ἀκωλύτως προσπαρεσβλόντων ἀσέβεια», γράφει ὁ ἐθνικὸς Εὐνάσιος. Ὅτι δὲ διὰ τῶν φαίων ἱματίων δηλοῦνται οἱ μαυροφόροι μοναχοί, βλέπε καὶ Ζώσιμον, σελ. 279, ἐκδ. Βόννης.

²⁾ Λατινικὸν πλοῖον.

Φωνάζει κ' ἢ καλλίτερη—κορίτσια, πιάκανε σας! Ὅσοι ν' ἀλλάξ' ἢ Ἀρετῆ, ν' ἀναζωσθῆ ἢ Εἰρήνη, κ' ἢ Χρυσοκουβουκλιώτισσα τὸ δέμα τῆς νὰ βάλῃ, ἄλλοι ἀπ' τὴν πόρτα μπαίνουνε, κ' ἄλλοι ἀπ' τὸ παραθύρι, τὴν ἀκριβὴ τῆς Σκληρίαινας ἀνάγερσά τὴν πάνε. Τουρκόπουλο τὴν δέχεται 'ς τὰ ὀλόχρυσά 'ντυμένο, ἐπὶ τὸ χέρι τὴν κρατεῖ, 'ς τὴν φούστα τὴν ἐμπάζει, 'ς τὰ κλάματα τῆς φιλεῖ, τῆς σφιχαγαλλιάζει. Πουλὰκι πῆγε κ' ἔθηκε 'ς τῆς τένας του τὰ εἴλα· εἰν ἐκηλάθει σὰν πουλί, κ' οὔτε σὰν χελιδόνι, μόν' ἐκηλάθει κ' ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη ὁμιλία: —Πολὺ κακὸ πού τῶπαθε, Σκληρίαινα, τέτοια μέρα, 'ς τὴ Ῥήνη σου τὴν ἀκριβὴ τὴν μοσχαναθρεμμένη, ὅπουχε ρήγαν ἀδελφὸ, πουχε καὶ ρήγα κύρη! Δίνεῖνε κριμα κ' ἄδικο, δὴν εἶνε καὶ κινάρα, νείχῃ ὁ ἀδελφὸς τὴν ἀδελφῆ 'ς τὸ κόρρο του κλεισμένη, σὴ κύρη νὰ τῆς φιλεῖ, σὰν ἄντρας νὰ τὴν βλέπῃ! —Ἀκούε, ἀκούε, Τουρκόπουλε, τί λέει τὸ πουλάκι; —Πουλὰκ' εἶνε κ' ἄς κηλαθῆ, πουλάκ' εἶνε κ' ἄς λέγῃ. —Γιὰ νὰ σοῦ 'πῶ, Τουρκόπουλε, ποῖος εἶσαι, πῶς σὲ λένε; Ἐχ' ἀδελφὸ 'ς τὴν ξενιτεῖά καὶ πρωτοταξιδιάρη, ἄλλοι μὰς λέν' πῶς χάθηκε, κ' ἄλλοι μὰς λέν' πού 'πνίγη, κ' ἄλλοι μὰς λέν' πού εὐόκεψε 'ς τῆς Ἀραπίας τὰ μέρη. —Πέ μου καὶ σύ, κορίτσι μου, πούθε κρατεῖ ἢ σείρᾳ σου; —Καὶ τί κερδίζεις νὰ σοῦ πῶ πούθε κρατεῖ ἢ σείρᾳ μου; ἐς τὴν ἀπὸ τ' ἀνάθεμα καὶ τὴν ἀνεμοσάλλῃ! —Πέ μου νὰ ζήσης, λιγερῆ, πῶς λέν τὰ γονικά σου; —Ἡ μάνα μ' ἀπ' τὴ Κόριθο, κ' ὁ κύρης μου ἀπ' τ' Ἀνάβλι, Σκληρὸ τὸν λένε ἔακουστο, κ' ἔμένα κυρὰ Ῥήνη. —Πάσ' ἀδελφῆ μ', τὴν τσέπη σου, πιάσε καὶ τὴν ποδιά σου. Ὡ τὴν τσέπη βιάσε τὰ φλωριά, καὶ 'ς τὴν ποδιά τὰ γρόσια. —Σύρε, Ῥηνηῶ, 'ς τὸ σπῆτι μὰς, σύρε 'ς τὰ γονικά μὰς, κ' ἐγὼ ἀπὸ πίσω σου ἔρχομαι ναύρω νὰ σὲ παντρέψω. Τὴν φιλεῖ σὰν ἀδελφὸ, πάλε ματαφιλεῖ τον, τὴν φιλεῖ σὰν ἀδελφῆ, καὶ 'ς τὸ Δουτρό τὴ βιάζει¹⁾.

Ἐκ τῆς ἱστορίας μαθαίνομεν ὅτι πληθῆς Ἑλλήνων ἐξωμοτῶν οὐ μόνον συνεπέκνωσαν τὰς ἀραιὰς φάλαγγας τῶν πρώτων Ὀσμανιδῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην διδάξαντες αὐτοὺς πρῶτοι τοῖς ἐδειξαν τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Ἑλλάδα ἄγουςαν. Ὁ Παχυμέρης καὶ ὁ Γρηγορῆς γράφοντες ἐν τῇ ἐποχῇ οἱ Τούρκοι ἦσαν ἀφανῆς ὄρδῃ, ὑποτελεῖς τῶν Σουλτάνων τοῦ Ἰκονίου, λέγουσιν ὅτι τὸ κυριώτερον αἴτιον τῶν ἐν Ἀσίᾳ προσόδων τῶν Τούρκων Σελδουκιδῶν καὶ ἢ τῆς χώρας ἐρήμωσις ἦν ἢ κατάργησις τῶν Στρατιωτικῶν τιμαριῶν. Ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ταύτης μελέτης ἀρχόμενος τῆς μεγάλης χρονολογίας ὁ ὀξυδερκὴς δικαιοφύλαξ διὰ μακρῶν ἐξετάζει τὸ ζήτημα τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους διὰ τῆς καθιδρύσεως στρατιωτικῶν τιμαριῶν ἐν τοῖς ὄρειοις ἰδίως μέρεσιν. Ἐπὶ Μιχαήλ ὁμοῦ Παλαιολόγου ὁ σταυλάρχης αὐτοῦ Χαδηνὸς ἐπέειπε τὸν βασιλεῖα περὶ τοῦ ἀσμφόρου τῆς διατηρήσεως τοιούτων κρατιδίων, καὶ σταλεῖς ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ εἰς ἐπιθεώρησιν τῶν Ἀνατολικῶν ἄκρων, ἢ ἀκριτικῶν θεμάτων ὡς λέγουσιν αἱ Τακτικά, «εὐρῶν ἄνδρας βαθυπλοῦτους, καὶ κτήμασι καὶ θρέμμασι βριθοντας» κατεγραψεν αὐτοὺς ὡς ἀπλοὺς στρατιώτας, καὶ ὄρισας εἰς ἓνα ἕκαστον ἐτήσιον ἐπιχορήγησιν τεσσαράκοντα νομισμάτων, διέταξεν ἵνα τὰ ὑπόλοιπα εἰσοδήματα τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων κτημάτων εἰσκομίζονται εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἡ ἐπι-

¹⁾ Ζαμπελίου. «Πόθεν ἢ λέξις τραγουδῶ», σελ. 41—43.

σφαλῆς αὕτη πράξις, ὡς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ ἱστορικός, ἐμάρανε τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κράτους προθυμίαν τῶν ἀκριτῶν καὶ παρέλυσεν τὰς δυνάμεις αὐτῶν¹⁾. Καὶ δὴ τῆς ἀσθενείας καὶ ἀπροθυμίας τῶν τιμαριωτῶν τούτων ἐπωφελούμενοι οἱ Τούρκοι ἐπέπεσαν κατ' αὐτῶν καὶ ἀκόπως ἐνδρῶθησαν εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὀχυρώματά των. Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ἐχορηγοῦντο αἱ ὑπὸ τοῦ Χαδηνοῦ ὀρισθεῖσαι ῥόγαί (μισθοί) τῶν 40 νομισμάτων, οἱ φρουροῦντες τὰ ἄκρα ὀπωροδότητε ἀντέειχον, «ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ ταύτας (τὰς ῥόγας) οἱ ἄρχοντες ἐγλίσχοντο», οἱ Στρατιώται ἀδυνατούντες νὰ διατηρηθῶσιν, οἱ μὲν ἐπεσαν πολεμοῦντες, οἱ δὲ ἠνώθησαν πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ἄλλοι δὲ ἀλλαχῶ μετόκησαν.

Οὕτως ἀρχόμενοι αἱ πρὸς τοὺς Τούρκους λιποταξίαι ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς τελικῆς καταλύσεως τοῦ κράτους. Πρὸς τοῖς ἄλλοις μνημονεύεται καὶ ὁ διαβόητος ἄρχων τῆς στρατιωτικῆς κώμης Κιρμακίας, Μιχάλης, ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπονομασθεὶς Σφηνωπώγων (Καιζέες), φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ αὐθέντου τοῦ Ἐσκιεσῆρ, ἐπὶ τέλους δὲ ἀδελφοποιητὸς καὶ πολῦτιμος σύμβουλος τοῦ ἴδρυτοῦ τοῦ Ὀσμανικοῦ κράτους Ὀσμάνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ ἐν Ἑλλάδι· ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ μεγάλη μερὶς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Στρατιωτῶν ὀριστικῶς ἀπέκλινε πρὸς τοὺς Τούρκους, ὁ δὲ πρῶτος ἐν Εὐρώπῃ ἀνδραγαθήσας γιαντισαρος, Χαμουζᾶς, ἦν Πελοποννήσιος. Ἡ χαλάρωσις ἀπ' ἐνός τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἀπ' ἐτέρου τὸ ἐν πάσῃ ἑλληνικῇ καρδίᾳ βασιλεῦον ἐνστικτὸν τῆς φιλοπρωτίας εἶνε τὰ μόννα αἴτια τῆς μετὰ τῶν Τούρκων συνεννοήσεως τῶν ἡμετέρων Στρατιωτῶν. Εἶνε ζήτημα ἂν εἰς τὰς φλέβας τῶν ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι ἐγκατεστημένων Τούρκων προῦχόντων βέαι ἢ ἐλαχίστη βανίς Τουρκικοῦ αἵματος, ὡς εἶνε ζήτημα ἂν ποτε ἢ Ἑλλὰς ἐπόθησε τὴν εὐημερίαν τοῦ Βυζαντίου.

Δυστυχῶς οἱ βυζαντινοὶ καλόγηροι, παραγνωρίσαντες τὴν ἱερὰν ἀρχὴν τῆς διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθοῦς ἀνακαινίσεως καὶ ἀνυψώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐνόμισαν ὅτι ἐξεχριστιάνισαν τὴν Ἑλλάδα μεταβαλόντες τοὺς ἀρχαίους ναοὺς εἰς ἐκκλησίας, ἀπαρallάκτως ὡς οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Τούρκοι ἐνόμισαν ὅτι ἐκήρυξαν τὴν βασιλείαν τοῦ Πάπα καὶ τοῦ Ἰσλάμ, μεταβαλόντες τοὺς ὀρθοδόξους ναοὺς εἰς λατινικοὺς καὶ τσαμιά, καὶ εἰσαγαγόντες ἀντὶ ἀληθοῦς θρησκείας τερατώδεις τινὰς δεισιδαιμονίας, τὰς ὁποίας τρομάζει ὁ ἀμαθὴς καὶ οἰκτεῖρις ὁ ἀνεπτυγμένος ἄνθρωπος. Ἐνῶ ὁ Πορφυρογέννητος διαβεβαίωσεν ὅτι ἐπὶ τοῦ πάππου τοῦ Βασιλείου εἶχεν ἐκχριστιανισθῆ καὶ

¹⁾ Δριμύτερον τοῦ Παχυμέρη στιγματίζει τὸ πολιτικὸν τοῦτο λάθος ὁ Γρηγορῆς ἀποκαλῶν «ἀτύχημα καὶ τῶν μάλᾳ μεγίστων αἰτίων συμφορῶν.»

ἡ Μάνη, μεταγενέστερα καὶ αὐτοῦ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀγιογραφικὰ μνημεῖα διαβεβαιοῦσιν ὅτι ἐν Λακωνίᾳ ἐβασίλευον ἄρχοντες μὴ χριστιανοί, προμεροὶ μοναχοφάγοι· ἐνῶ ὁ Oriens christianus καταγράφει τὴν σειρὰν ὄλων τῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ ἐπισκοπευσάντων, αἱ ἐλληνικαὶ ἐπισκοπαὶ δὲν ἔχουσι σειρὰς ἐπισκόπων, αἱ πλεῖστα δὲ ὁμολογοῦνται ὡς ἰδρύματα τῆς Τουρκοκρατίας· ἐνῶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει λεπτολογοῦσι περὶ τῆς γεωμετρικῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς Πελοποννήσιος τιμαριούχος τολμᾷ καὶ κηρύττει τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς τῆς χριστιανικῆς λατρείας διὰ τῶν παλαιῶν τῆς Ἑλλάδος θεῶν· ἐνῶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νεῖλος ὁ Καβάσιλας συγγράφει φοβεροὺς τόμους κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τῶν αἰρετικῶν, κρύφα ἐπιπλήττει τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνεψιὸν του, ὅτι πολὺ ἐβιάσθη νὰ κηρύττει ἐνώπιον τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς τὸν Ἑλληνισμόν, ἐνῶ ὤφειλε νὰ μιμηθῆ τοὺς ἐξύπνους ἐμπόρους, οἵτινες φεῖποτε λέγουσι τὰ καταθύμια τῶν πρὸς οὓς συναλλάσσονται, χωρὶς ποτε νὰ γυμνώσῃ τὴν καρδίαν των. Ἐκ τῆς ἀκατονομάστου ἀκηδεΐας τῶν Βυζαντινῶν εἰς ἀληθῆ χριστιανικὴν ἀγωγὴν τῆς Ἑλλάδος, προήλθον καὶ δι' ἐκείνους πληγαὶ φοβεραὶ, καὶ δι' ἡμᾶς φοβερώτεραι· ἂν ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία εἶνε νόσος, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος πάσχει δεινότερον παντὸς ἄλλου λαοῦ· ὅταν ὅλος ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἀναγνωρίσῃ ὅτι μόνη ἡ νηστεία δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος, θὰ προκύψῃ ἐν Ἑλλάδι θρησκευτικὸν χάος ἀπαράλλακτον τοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ, ἀφοῦ καὶ οἱ ψευδομουσουλμάνοι οὗτοι ἤρχισαν ἀναγνωρίζοντες ὅτι ὁ σουλτάνος δὲν εἶνε πλέον ὁ πλουτοδότης πατισάχ, μόνον δὲ τὸ κοράνιον δὲν ἀρκεῖ εἰς παραγεμισμὸν πεινῶντος στομάχου. Οἱ Βυζαντινοὶ κλείσαντες τὰς ἐν Ἑλλάδι φιλοσοφικὰς σχολὰς, δὲν ἐνόησαν ὅτι ὤφειλον συγχρόνως ν' ἀναπετάσῃ τὰς θύρας χριστιανικῶν φροντιστηρίων, ἀπ' ἐναντίας δὲ νομίσαντες ὅτι τὸ σκότος εἶνε ὁ ἀσφαλέστερος τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ἐθνικῶν ἐπίκουρος, περιέζωσαν τὴν Ἑλλάδα διὰ παχυτάτου περιβάλλοντος ἀμαθείας· μόνος ὁ φιλέλλην Ψελλὸς προΐδων τὸν ἐκ τοῦ ἀτόπου τούτου κίνδυνον ὕψωσε γενναίαν φωνὴν ὑπὲρ διαδόσεως ὀλίγου χριστιανικοῦ φωτός καὶ ἐν τῇ ἀποκλήρῳ χώρᾳ δυστυχῶς ὅμως ὑπερίσχυσε μέχρι τέλους ἡ παλαιὰ παράδοσις, καὶ οἱ ἐν Βυζαντίῳ, βδελυσσόμενοι τοὺς Ἑλληνας ἀδελφούς ὡς ἐναγείς, ὕβριζον ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς ἀπαναπίστους, πονηροὺς, βαρβάρους, Σκύθας, Μασσαγέτας, ἀπεσθλαθωμένους δούλους τῶν Ῥωμαίων, ἀθειωτέρους τῶν Τούρκων.» Ἡ βυζαντινὴ παράδοσις ἐπικρατεῖ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ἀφοῦ ὁ πρῶτος ὑπόδουλος πατριάρχης, ὁ Θεο-

σαλὸς Γεννάδιος γράφει κατὰ Ἑλλήνων καὶ διαρρήδην ἀποκρῦπτει τὴν ἐλληνικὴν καταγωγὴν του, εἰς πολλὰ δὲ διασωθέντα προσευχητάρια ὁ Θεὸς ἐπικαλεῖται ἵνα σώσῃ τὸν δεόμενον ἀπὸ μυσαρῶν Ἑβραίων καὶ Ἑλλήνων.» Ἐν τούτοις ἐν μέσῳ τῆς ζοφερᾶς ἐκείνης ἀγροικίας διετηρήθη λάμπων ὡς καθαρὸς ἀδάμας ὁ ἐλληνικὸς νοῦς, ὅταν δὲ τὸ ψυχορραγῶν Βυζάντιον ἐπικαλεῖται τὴν ἀρωγὴν τῶν ἡμαιμόνων, οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀδελφοὶ ἀδιαφοροῦσιν, ἐν μέσῳ δὲ τῶν θρήνων τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰσλάμ ἀπειλουμένης ἐκκλησίας ἐκπυροκροτεῖ ἐν Σπάρτῃ ὁ ἀντιχριστιανικὸς πύραυλος τοῦ Πλήθωνος. Ἡ ἀληθὴς ἀναγέννησις τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῶν πρώτων ἐν Ἑλλάδι σχολείων, ἐν οἷς παραδόξως βλέπομεν αὐτοὺς τοὺς καλογήρους διδασκάλους, ἐμπνέοντας εἰς τοὺς ἀκροατὰς τῶν ἴσων πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν πίστιν ἀγάπην· ἐν ὀνόματι δὲ τοῦ Λεωνίδα καὶ τοῦ Χριστοῦ πίπτουσιν ἐν Θερμοπύλαις δύο καλόγηροι, ὁ Διάκος καὶ ὁ Ἡσαΐας¹⁾.

ΣΤ'

Εἶπομεν ὅτι πλὴν τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, καὶ τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἑλλήνος αἰσθημα τῆς φιλοπρωτίας συνετέλεσεν εἰς χαλάρωσιν τῶν πρὸς τὸ Βυζάντιον δεσμῶν τῶν Ἑλλήνων τιμαριωτῶν. Ἰδιᾶζων χαρακτήρ τῶν Στρατιωτῶν ἦν ἡ διχόνοια προερχομένη ἐκ πνεύματος ζηλοτύπου ἰσότητος. Ὁ ἀνώνυμος ἐγκωμιστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ ἔγραψε φρικώδη εἰκόνα τοῦ βίου τῶν ἐν Πελοποννήσῳ τιμαριωτῶν, ἐξ ἧς παραθέτω τὴν ἐξῆς περικοπὴν· « γένος Ἑλλήνων, οὐκ ἀσφαλεῖ γλώττῃ χρώμενον, ἔργῳ δὲ τὸ πᾶν ἄθεοι, καὶ θηρίων ἀπάντων ὁμιότεροι, μῆτε θεῶ, μῆτε φύσεως ὄροις πειθόμενοι, ἀλλὰ πλεονεξία καὶ ἀρπαγὴ καὶ τοῖς τῶν ἡμοφύλων αἵμασι χαίροντες, ἀνδραποδιστὰς περὶ κακίας ἄθλων μιμούμενοι, στεφανηφοροῦσιν ἀσέβειαν, αὐτοὺς πρὸς ὑπερβάλλοντες... τοιοῦτοις ἔθεσιν ἐξαιρέτως προσέχοντες ἀργαλεωτάτων δεινῶν καὶ ἀπεχθεστάτων αἰτίαι γίνονται, ἀναλαβόντες ἄνωθεν ἐκ προγόνων αὐτῶ (τὸ ἔθος τῆς ἀλληλομαχίας) κατὰ τινα συγγενείας διαδοχὴν, καὶ κληρὸν ἀ-

¹⁾ Ἰσως φανῆ τοῖς πολλοῖς παράδοξον ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἡσαΐας καὶ ὁ Διάκος ἐπολέμησαν καὶ ἀπέθανον ἐν Θερμοπύλαις ἐν ὀνόματι τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ Λεωνίδα, ἀλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς πληροφορεῖ ἐπιστολὴ αὐτῶν τῶν μαρτύρων, τὴν ὅποιαν εἶδεν ἰδίως ὁμοῦ ἐν Ἀθήναις πρότερος τῆς Ἀυστρίας, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐξῆς περικοπῆς τῆς ἐκθέσεώς του δημοσιευθεῖσης ἐν τῷ ἐπισήμῳ Osservatore Triestino (1821, σελ. 273) « Abbiamo qui (ἐν Ἀθήναις) veduto uno scritto firmato da tre vescovi e da molti capi dei ribelli, il quale chiama i Greci in nome della Croce e di Leonida a radunarsi nelle Termopile. Questo scritto datato dal 30 marzo vecchio stile istruisce gli abitanti di Atene di ciò che arrivò in Salona e in Livadia, e gli invita a fare altrettanto nella loro città.»

νόσιον ἅμα καὶ ἀπαραίτητον, σεμνυνόμενοι μᾶλλον αὐτοῖς (τοῖς προγόνοις) ἢ τῇ σφενδόνη Πύργου, καὶ πλατάνῳ Κύρος χρυσοῦ.» Ἐπιεικέστερον τούτου εἰκονίζει τοὺς Πελοποννησίους τοπάρχης ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς « Οὐτε γὰρ κακοπραγία, οὔτ' εὐημερία, οὔτε χρόνος ὁ πάντα λύων διαλύειν δύναται αὐτοῖς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν, ἀλλὰ διὰ βίου τε πολέμοι εἰσιν ἀλλήλοις, καὶ μετὰ τελευτῆν ὡς περὶ τινὰ πατρῶν κληρὸν καταλείποντες τὴν πρὸς τινὰς διαφορὰν. Καὶ τῶν Λυκούργου νόμων πάντων ἀμελήσαντες, ἐνὸς μόνου τοῦ Σόλωνος εἰχόμενοι τοῦ Ἀθηναίου ἀκριβῶς, ὅς ἀτίμους ποιεῖ τῶν πολιτῶν τοὺς ἐν στάσει μηδεμίᾳ μερίδι προκειμένους.» Τὸν ἐν Μάνῃ πόλεμον τῶν φαρτῶν κατέπαυσεν ἡ ἐλληνικὴ ἐπαναστάσις.

Τὰ Χρονικά τῆς Πελοποννήσου ρητῶς λέγουσιν ὅτι, ἐπειδὴ ἔλειψεν ὁ ἐν Βυζαντίῳ βασιλεὺς, ἦλθον οἱ Φράγκοι νὰ τὸν ἀντικαταστήσωσιν· ἰδοὺ δὲ τί ἔλεγε πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἄρχοντας ὁ Βιλλαρδουῖνος:

Ἄρχοντες, φίλοι καὶ ἀδελφοὶ καλοὶ μου καὶ συντρόφοι, ἰστίς θυρεῖτε, ἐβλέπετε τὸν αὐθέντην ἐταῦτον, ὅπου ἦλθεν ἐδῶ εἰς τοὺς τόπους σας, ὅπως νὰ τοὺς κερδίση, μὴδὲν σκοπήσετε, ἄρχοντες, ὅτι διὰ κούρσον ἦλθε, νὰ πάρῃ ρούχα καὶ ζῶα, καὶ νὰ μισέψῃ ἀπ' ἐδῶ ὡς φρόνιμος ὅπου σας θεωρῶ, πληροφοριὰν σας λέγω, αὐθέντης εἶνε βασιλεὺς καὶ ἦλθε νὰ κερδίση, ἰστίς αὐθέντην οὐκ ἔχετε τοῦ νὰ σας συμμαχήση.

Τὸ ἐν Ἑλλάδι τιμαριωτικὸν σύστημα διαφέρει τοῦ ἐν τῇ Δύσει, ὡς ἔχον καὶ δημοκρατικὴν χροιάν ὁ Ἑλλην Στρατιωτῆς ὑποχρεοῦται ν' ἀκούῃ καὶ τὴν γνώμην τῶν ὑποτελῶν του, οἵτινες λέγονται παιδιὰ του καὶ γενεῖά του, οὐδέποτε δὲ δούλοι, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ τὸν ἀνέχονται οἰκειοφειλῶς, καὶ οὐχὶ τυραννικῶς δικαιοῦματι. Ὅταν ὁ Βιλλαρδουῖνος ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Λακωνίων ἔκτισε τὸν Μιστράν, ὡς προμαχώνα κατὰ τούτων, οἱ ἀρχηγοὶ ἀπεράσισαν νὰ ἀντιστῶσιν, ἀλλ' ὁ λαὸς προκρίνας τὴν ὑπὸ ὄρους ὑποταγὴν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ τὴν ἀπόφασίν του.

Ἰδόντες γὰρ οἱ ἄρχοντες κ' οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ δρόγγου, ὅτι τὸ κοινὸν ἐθέλασαν νὰ ἔχον προσκυνήσει, πανταποφόρους ἔστειλαν ἔς τὸν πρίγκηπα Γουλιέλμον, συμβίθασιν ἐζήτησαν τοῦ νὰ ἔχουσιν ἐγκούσιον, τίλος οὔτε δεσποτικὸν νὰ ποιήσουσι ποτέ τους, καθὼς οὐδὲν τὸ ἐποίησαν ποῦποτε οἱ γονεῖοί τους, προσκύνημα νὰ δίδουσι, δουλείαν τῶν ἀρμάτων, ὡς περὶ τὸ ἐπολεμοῦσασιν ὁμοίως τοῦ βασιλέως.

Ἐβρέθη ὅτι οἱ Στρατιωτῆται ἀνεγνώρισαν τὴν φραγγικὴν κυριαρχίαν, ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς τηρήσεως πάντων τῶν προνομίων, ἃ καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀπῆλθον, ἢ δ' ἔλλειψις ἐπαναστάσεων ἀποδεικνύει ὅτι οἱ κυρίαρχοι ἐσεβάσθησαν τὰς συνθήκας. Ἐν ἔτει 1295 ὁ Καλαβρυτινὸς τιμαριούχος Φώτης κακοποιήθηκε ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ ἡγεμόνος, φονεῖται τὸν Φράγκον ἡγεμόνα τῆς Βοστίτης, ἐκλαβὼν τοῦτον ὡς αὐτὸν τὸν ἐχ-

θρόνον του, πρὸς ὃν πολὺ ὠμοίαζε· καίτοι δὲ ὁ φόνος οὗτος μεγάλην ἐπροξένησεν αἰσθησιν, ὁ Ἑλλην τιμαριούχος οὐδὲν ἔπαθε, διότι πάντες ἀνεγνώρισαν ὅτι αὐτὸς ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἡγεμόνος ἦν ἡ κυρία ἀφορμὴ τοῦ κακοῦ. Τὰς συνθήκας ὅμως ταύτας δὲν ἐσεβάσθησαν ὡς οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἑνετοί· διὰ τὸν λόγον τούτον βλέπομεν πρεσβείαν τῶν ὑπὸ τούτους ἐλληνικῶν χωρῶν ἐρχομένην εἰς Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνὸν καὶ προτείνουσαν αὐτῷ τὴν ἐπάνοδόν των εἰς τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν· ἡ πρεσβεία ἀπετελεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κορώνης καὶ τοῦ Στρατιώτου Ἰωάννου Σιδέρου, τοὺς δὲ ὄρους ὑφ' οὓς ἐπροτείνετο ἡ ἀνάκτησις τῶν χωρῶν μνημονεῖται ὁ Καντακουζηνὸς ὡς ἐξῆς: ν' ἀναγνωρίσωσι πάντες ὡς καὶ πρότερον τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, νὰ πληρῶνται τοὺς αὐτοὺς φόρους ὡς καὶ εἰς τοὺς Λατίνους, νὰ παρέχωσι τὴν ὠρισμένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ δέχονται τὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως πεμπόμενον στρατηγόν, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ ἡγεμονεύωσιν αὐτοὶ οἱ Στρατιώται τῶν πόλεων ἐν αἷς ἄρχουσιν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐδέχθη εὐμενῶς τοὺς πρέσβεις, καὶ ἤκουσεν εὐχαρίστως τὰς αἰτήσεις των, ἀλλὰ συγχρόνως ἐμελέτησε καὶ τὴν παράθεσιν τῶν συνθηκῶν, διότι ἀντὶ τοῦ συμπεφωρημένου ἐτησίου στρατηγοῦ¹⁾ πέμπεται μόνιμος δεσπότης τῆς Σπάρτης αὐτὸς ὁ υἱὸς τοῦ Μανουὴλ ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ συνοδίας Ἀκαρνάνων καὶ ἄλλων δορυφόρων (1348), οὐχὶ ὅπως παραλάβῃ τὴν χώραν, ἀλλ' ἵνα τὴν κατακτήσῃ. Πάντες οἱ ἄρχοντες τότε ραδιουργούμενοι ὑπὸ τοῦ Λαμπουδίου ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἔκτοτε δὲ ἀρχεται ὁ μεταξὺ Στρατιωτῶν καὶ τῆς ἐν Σπάρτῃ ἡγεμονίας ἀδελφοκτόνος ἀγών, εἰς ὃν ἔθηκε τέρμα ἡ Τουρκικὴ εἰσβολή. Εἰς πείσμα τῶν ἀνταρτῶν οἱ ἐν Σπάρτῃ δεσπότηται πωλοῦσι καὶ Ἄργος καὶ Κόρινθον καὶ αὐτὴν τὴν Σπάρτην εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ἰωαννίτας ἱππότες, καὶ πυρπολοῦσι τὴν εὐδαίμονα Γλαρέντσαν, εἰς μεγάλην θλίψιν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, θρηνοῦντων ἐπὶ τῇ ἀκατονομάστῳ ἐκείνῃ ἀδελφοκτονίᾳ.

¹⁾ Ὁ Κωνσταντῖνος βασιλεῦς, κακὸν ριζικὸν ποῦ ἦχε, καὶ τύχην πάνυ βλαβερὴν, μοῖραν ἀτυχεστάτην καὶ σκοτεινὴν καὶ δολερὴν, ἀστραποκαυμένην, ἐγάλασε. βαρυσμοῖρε, τὸ κάστρον τῆς Κλαρέντσας, τοὺς πύργους, τὰ θεμέλιά του δια ξερρίζωσε τα· οἱ ἄρχοντες μὲ τοὺς πτωχοὺς μεγάλην λύπην εἶχαν, τὰ σπῆτα των ἐγάλασε, ἐκεῖνοι ἐξωρισθῆκαν, γυναῖκες καὶ παιδιὰ των δια ἔολοθρευθῆκαν, ὅλοι ἐξωρισθῆκαν, μεγάλον κρίμαν ἦτον! τίς ἦτον ὅπου σ' ἔδωκεν τὴν συμβουλὴν ἐκείνην, κακὴ βουλή· τον εἰς ἐσὲ ὡς εἶδειν τὸ τέλος, καὶ ἀπὸ τότε εἶδειν ἡ ἄτυχός σου μοῖρα 2).

Εἰς ἀντεκδικήσιν οἱ Στρατιωτῆται ληΐζουσι τὰς

¹⁾ Πρὸ τῆς φραγγοκρατίας ὁ ἐν Πελοποννήσῳ στρατηγός, ἐτησίως ἀντικαθιστάμενος, ἦν ἀπλῆ τοῦ βασιλέως σκιά.

²⁾ Γεωργιλά, θρήνος. Τὴν ὑπὸ Κωνσταντινοῦ καταστροφὴν τῆς Γλαρέντσας μνημονεῖται καὶ ὁ σύγχρονος Ἰσπανὸς περιηγητὴς Πέτρος Ταφόρ.

υποκειμένας τῇ δεσποτικῇ χώρας, κρημνίζουσι τὸ ἐν Ἰσθμῷ τεῖχος καὶ συνεννοοῦνται πρὸς τὸν σουλτάνον Μουράτ, τινὲς δὲ καὶ αὐτομολοῦσι πρὸς τοὺς Τούρκους. Σημαντικὸν δὲ φαινόμενον τῶν χρόνων ἐκείνων τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀποσυνθέσεως εἶνε, ὅτι ἐν τῷ περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν ζητήματι οἱ Πελοποννήσιοι διακρίνεται αἰετοῦ ἐχθρικῶς πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατοῦν θρησκευτικὸν βεῦμα, καὶ ἂν μὲν οἱ Βυζάντιοι ἀποκλίνωσιν εἰς τὴν ἐνωσιν, οἱ Στρατιῶται διακηρύττουσιν ὅτι οὐδέποτε θὰ ὑποταχῶσιν εἰς τὸν Πάπαν, ἂν δ' ἐκείνοι ἀπομακρύνονται τῆς Ῥώμης, οὗτοι προσποιούνται τὸν παπολάτρην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ.

Ἔπεται συνέχεια.

Κ. ΣΑΘΑΣ

Ο ΜΑΡΚΗΣΙΟΣ ΒΙΛΛΕΜΕΡ

(Μυθιστορία Γεωργίας Σάνδ.—Μετάφρασις Α. Β.)

Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον.

Ζ'

Ἐπιστολὴ τοῦ Μαρκησίου Βιλλεμέρ πρὸς τὸν Δοῦκα Ἀλεξίαν.

Πολινάκ, 1 Μαΐου 1845.

(Διὰ τοῦ Le Puy—Ἄνω Λείτηρ)

Ἡ διεύθυνσις τὴν ὁποίαν σοῦ γράφω εἶνε μυστικόν, τὸ ὁποῖον εἶμ' εὐτυχῆς ὅτι σοῦ ἐμπιστεύομαι. Ἄν αἰφνιδίως συμβῆ ν' ἀποθάνω μακρὰν σου, γνώριζε ὅτι πρέπει νὰ στείλῃς ἀμέσως ἐδῶ, καὶ νὰ φροντίσῃς ὥστε τὸ παιδίον νὰ μὴ παραμεληθῆ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ ἔχω ἐμπιστευθῆ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν με γνωρίζουν, οὔτε τὸ ὄνομά μου ἤξεύρουσιν οὔτε τὸν τόπον μου, οὐδὲ κἂν ὅτι εἶμαι πατήρ τοῦ παιδίου. Ὅλοι αὐταὶ αἱ προφυλάξεις εἶνε ἀναγκαῖαι, καθὼς ἄλλοτε σοῦ εἶπα. Ὁ κ. Γ. ἔχει πάντοτε ὑπόψιας, τῶν ὁποίων συνέπειαι θὰ ἦτο ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς γνησιότητος τῆς κόρης σου, ἣτις ἐν τούτοις εἶνε ἀληθεστάτη. Ὁ φόβος οὗτος ἔβασανε δυστυχῆ μητέρα, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθη νὰ κρατήσῃ μυστικὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ Διδιέ μέχρις οὗ ἤθελεν ἐξασφαλισθῆ ἡ τύχη τῆς Λαύρας. Παρετήρησα πολλάκις, ὅτι τὰ διαθήματά μου κατεσκοπεύοντο με πολλὴν περιέργειαν. Ἐνοεῖς λοιπὸν πόσον πρέπει νὰ φυλάττωμαι.

Διὰ τοῦτο ἐτοποθέτησα τὸν υἱόν μου τὸσον μακρὰν μου, καὶ εἰς ἐπαρχίαν ὅπου οὐδεμίαν ἔχω σχέσιν καὶ δὲν κινδυνεύω ἐπομένως νὰ προδοθῶ ἐκ τυχαίων συναντήσεων. Οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους

ἐνεπιστεύθη μοῦ παρέχουν πᾶσαν ἀσφάλειαν τιμιότητος, ἀγαθότητος καὶ ἐγεμυθίας, διότι οὔτε ἐρωτοῦν οὔτε μ' ἐξετάζουν. Ἡ τροπὸς εἶνε ἀνεψία τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου γέροντος ὑπέρτου, τὸν ὁποῖον ἐχάσαμεν πέρυσιν. Αὐτὸς με τὴν εἰγευστήσῃ· ἀλλ' αὐτὴ δὲν ἤξεύρει ποῖος εἶμαι. Μὲ γνωρίζει ὑπὸ τὸ ὄνομα Βερνιέ. Εἶνε νέος, ὑγιὴς καὶ εὐπροσῆγορος, ἀπλῆ χωρική ἀλλὰ εὐπορος. Δὲν τὴν κατέστησα πλουσιωτέραν, διότι ἐφοβήθη μὴ ἀναπτυξῶ ἐτι μᾶλλον τὴν ἐρριζωμένην φιλοχρηματικὴν καὶ τὰς ταμειυτικὰς διαθέσεις τῶν ἐδῶ ἀγροτῶν, κ' ἐπεθύμουν ν' ἀναπτυχθῆ μὲν τὸ πτωχὸν αὐτὸ παιδίον ὑπὸ τοὺς ἀληθεῖς ὄρους τοῦ ἀγροτικοῦ βίου, νὰ μὴ μακρυνθῆ ὅμως ἐκ τῆς ὑπεβολῆς αὐτῶν.

Οἱ ξένοι μου, — διότι ἐκ τῆς κατοικίας των σοῦ γράφω, — εἶνε μισθῶτοι καὶ φύλακες τοῦ κτήματος, ὅπου, ἐπὶ βραχὺ ὄροσιν, ἐγείρεται ἐν τῶν ἀγριωτέρων φρουρίων τοῦ μεσαιῶνος, κοίτις τῆς οἰκογενεῖας ἐκείνης, ἥς οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι διεδραμάτισαν τὸσον ἀτυχῆ πρόσωπον κατὰ τὰς τελευταίας περιπετείας τῆς μοναρχίας μας. Καὶ τῶν προγόνων των δ' ἐπίσης ἡ ἐνέργεια ὑπῆρξε λίαν λυπηρὰ εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτήν, καὶ σπουδαιοτάτη καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ τιμαριῶται ἐπεκράτουν τῶν Βασιλέων. Εἶνε λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐργασία, διὰ τὴν ἱστορικὴν διατριβὴν εἰς τὴν ὁποίαν ἀσχολοῦμαι, νὰ περισυναχθῶσιν αἱ ἐδῶ παραδόσεις καὶ νὰ μελετηθῆ ἡ φυσιογνωμία τοῦ πύργου καὶ τῆς χώρας. Ὅστε δὲν ἐψεύσθη, βλέπεις, ἐντελῶς, πρὸς τὴν μητέρα, ὅτε τῆς εἶπα ὅτι ἐπεχειροῦν περιοδεῖαν πρὸς διδασκαλίαν μου.

Πολλὰ τις ἀληθῶς ἔχει νὰ μάθῃ ἐν μέσῳ τῆς ὠραίας αὐτῆς Γαλλίας, ἣν ἀδύνατον εἶνε νὰ ἐπισκεφθῆ τις, καὶ ἣτις ἐπομένως κρύπτει ἐτι τὰ ποιητικὰ τῆς μυστήρια καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς τῆς θησαυροῦς εἰς ἀπροσίτους γωνίας. Ὁ τόπος ἐδῶ οὔτε δρόμους ἔχει οὔτε ὁδηγούς, οὔτε εὐκολίαν συγκοινωνίας οἰανδήποτε· πᾶσα δ' ἀνακαλύψις πρέπει νὰ κατακτηθῆ διὰ κινδύνων καὶ κόπων. Καὶ αὐτοὶ οἱ κάτοικοι του τὸν ἄγνοοῦν ὡς οἱ ξένοι. Ὁ καθαρὸς ἀγροτικὸς βίος περιορίζει ἐντὸς στενοτάτου ὁρίζοντος τὰς γνώσεις ἐκάστου μέρους. Ἀδύνατον λοιπὸν εἶνε νὰ διδαχθῆ τις ὁδοιπορῶν, ἐκτὸς ἂν γνωρίζῃ τὸ ὄνομα καὶ τὴν σχετικὴν θέσιν ἐκάστου χωριδίου. Ἄν δὲν εἶχα μαζὺ μου χάρτην λεπτομερῆ, τὸν ὁποῖον συμβουλεύομαι εἰς ἕκαστον βῆμά μου, μολονότι ἐρχομαι ἐδῶ τρίτην ἤδη φορὰν ἐντὸς δύο ἐτῶν, ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Διδιέ, θὰ ἤμην ἠναγκασμένος νὰ διευθύνωμαι κατ' εὐθείαν γραμμὴν, πρᾶγμα ἀκατόρθωτον ἐπὶ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον διατέμνουν βαθύταται φάραγγες, διασχίζουσι ὑψηλότατα τεῖχη λάσπας καὶ διαπερῶσι πολυάριθμοι χεῖμαρροι.

Ἄλλὰ δὲν ἔχω καὶ ἀνάγκην νὰ προχωρήσω μακρὰν, ἵνα ἐκτιμήσω τὸν παράδοξον καὶ ιδιόρ-

ρυθμον χαρακτῆρα τοῦ τόπου. Τίποτε, φίλε μου, δὲν δύναται νὰ σοῦ παραστήσῃ τὴν γραφικὴν καλλονὴν τοῦ λεκανοπεδίου τούτου, καὶ δὲν γνωρίζω θεῖον, τῆς ὁποίας ὁ χαρακτῆρ δύναται δυσκολώτερον νὰ περιγραφῆ. Ὀλιγώτερον ἀγρία τῆς Ἑλβετίας, καὶ περισσότερο ὠραία τῆς Ἰταλίας, ... εἶνε ἡ κεντρικὴ Γαλλία, μ' ὅλα τῆς τὰ ἐσθεσμένα ἡραίστεια, τὰ ὁποῖα περιβάλλει θαυμασιὰ βλάστησις. Δὲν εἶνε ἐν τούτοις οὔτε ἡ Ὠβέρνη οὔτε ἡ Λιμόζα, τὰς ὁποίας γνωρίζεις. Δὲν ἔχεις ἐδῶ τὴν πλουσίαν Λιμάνην, πεδίον εὐρὺ σιτοφόρων ἀγρῶν καὶ λιμνῶν φρασσομένων μακρὰν εἰς τὸν ὁρίζοντα ὑπὸ συμπαγῶν ὄρεων, οὔτε ὄροπέδια εὐφορα περιβαλλόμενα ὑπὸ τάφων φυσικῶν ὄχι. Πανταχοῦ ἐδῶ εἶνε κορυφαὶ καὶ χαράδραι· μόλις δ' εὐρίσκει στενοὺς τινὰς μυχοὺς ἢ γεωργία καὶ ἀποτόμους κλιτύας. Ἐκεῖ καταφεύγει, αὐτὰ καταλαμβάνει, σπεύρουσα ὅπου δύναται τοὺς χλοεροὺς τῆς τάπητας, τὰ σιτηρὰ τῆς καὶ τὰ ὄσπρια, ἅτινα τόσον ἀγαπᾷ τὴν γόνιμον τέφραν τῶν ἡραίστειων, μέλαι καὶ αὐτῶν τῶν στενῶν φαγάδων τῶν ἐκ λάσπας ρευμάτων, ἅτινα κατακλύζουσι πανταχοῦ τὴν χώραν. Ἄνὰ πᾶσαν γωνιώδη καμπὴν τῶν βουνῶν αὐτῶν, ἀπαντᾷ τις νέον λαδύρινθον, ὅστις φαίνεται ἐπίσης ἀδιάβατος, ὡς ὁ πρὸ μικροῦ. Ἄλλ' ὅταν ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ὄψους τοῦ πολυδαίδαλου ἐκείνου περιβάλλοντος δυνῆθῃ τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν ἐκ περιωπῆς, θαυμάζει τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἡρεμὸν ἀρμονίαν εἰκόνας λαμπρᾶς εἰς ἡν οὐδὲν δύναται νὰ προσθήσῃ ἢ φαντασία.

Ὁ ὁρίζων εἶνε πλήρης μεγαλείου. Ἐν πρώτοις ἔχει τις ἐνώπιόν του τὰς Σεβέννας. Μακρὰν δὲ, ἐν μέσῳ ὁμίχλης, διακρίνεται τὸ Μεζέγκον μετὰ τὰς ἀποτόμους καὶ ἀπορρώγας πλευράς του, καὶ ὀπίσθεν αὐτῶν ἡ *Θημανιὰ τῶν Βύρλων* (*Gerbier-de-Jonc*), ἡραίστειος τόπος ἀναμνησκῶν τὸ Σοράκτον, ἀλλὰ πολὺ πλέον ἐκείνου ἐπιβάλλον ἕνεκα τῆς μεγαλοπρεπούς του βάσεως. Ἄλλα δὲ περὶ βουνὰ ποικιλόσχημα, τὰ μὲν ἡμισφαιρικὰ ὡς αἱ κορυφαὶ τῶν Βοσγίων, τὰ δὲ ὅμοια πρὸς κάθετα ὀδοντωτὰ τεῖχη, περιβάλλουσι διάστημα εὐρὺ ὡς ἡ πεδιάς τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ βαθύ ὡς κύλιξ ὑπερμεγέθης, ὡς ἂν ὅλα τὰ ἡραίστεια ἅτινα συνετάραξαν τὴν χώραν αὐτὴν περιελαμβάνοντο κατ' ἀρχὰς ἐντὸς κρατῆρος μυθῶδων διαστάσεων.

Κατωτέρω δὲ τῆς μεγαλοπρεπούς αὐτῆς ζώνης αἱ λεπτομέρειαι τοῦ πίνακος περιστάνται πολλάκις ἐν θαυμαστῇ εὐκρινείᾳ. Βλέπει τις πολυχροῦ δευτέρων, τρίτην καὶ τετάρτην ἐνίοτε σειρὰν ὄρεων ἐπίσης ποικίλων τὴν μορφήν, ταπεινομένων δὲ βαθμῶδον περὶ τὴν κεντρικὴν ἐπιφάνειαν, ἣν καλοῦσιν ἐδῶ πεδιάδα, καὶ ἣν διασχίζουσι τρεῖς ποταμοί. Ἄλλ' ἡ πεδιάς αὐτὴ εἶνε φαινομένη μόνον διότι δὲν ὑπάρχει σημεῖον τοῦ ἐδάφους, ὅπερ νὰ μὴ ἀνεκίνησάν, συνετάρα-

ξαν ἢ διέρρηξαν οἱ γεωλογικοὶ σπασμοί. Ἐκ τῶν σπλάγγων τῆς κοιλάδος ταύτης προέκυψαν ὄγκοι κολοσσιαῖοι, οἵτινες ἀπογυμνωθέντες ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἀποτελοῦσι σήμερον τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα ἡραίστειογενῆ τεχνώματα, ἅτινα ἀπαντῶνται μὲν καὶ ἐν Ὠβέρνῃ ἀλλ' ἐδῶ ἔχουσιν ἄλλα σχήματα καὶ πολὺ μεγαλειώτερας διαστάσεις. Εἶνε βράχοι μεγάλοι ἐρυθρομέλανες, οὓς θὰ ὑπελάμβανέ τις φλέγοντας ἀκόμη καὶ οἵτινες, δύνοντας τοῦ ἡλίου, ὁμοιάζουσιν ἡμισέβστον ἀνθρακίαν. Ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ καθέτως ἀποτόμων ὄροσιν τῶν, ὧν αἱ πλευραὶ ὀγκοῦνται πολλαχοῦ δίκην πύργων καὶ προμαχώνων, οἱ κάτοικοι ἔκτισαν ναοὺς τὸ κατ' ἀρχὰς, εἶτα φρούρια καὶ ἐκκλησίαι, καὶ τέλος χωρία καὶ πόλεις. Τὸ Πουὶ κεῖται ἐν μέρει ἐπὶ τῆς βάσεως ἐνός τῶν ἡραίστειογενῶν αὐτῶν τεχνωμάτων, τοῦ βράχου Κορηλίου, ὄγκου ὁμογενοῦς, συμπαγοῦς καὶ ἀληθῶς μεγαλείου, οὗ τινος ἡ κορυφὴ καθιερωμένη τὸ πάλαι εἰς τοὺς Γαλατικούς καὶ εἶτα εἰς τοὺς Ῥωμαίκοις θεοῦς, φέρει ἐτι τὰ εἰρεῖπια φρουρίου μεσαιωνικοῦ, καὶ δεσπόζει τῶν θόλων θαυμασίας Βασιλικῆς οἰκοδομηθείσης ἐκ τῶν ἐγκάτων του.

Ἡ Βασιλικὴ αὕτη εἶνε μνημεῖον μεγαλοπρεπὲς ἐν μέσῳ τῆς μεγαλοπρεπούς αὐτῆς φυσικῆς σκηνογραφίας. Διαγράφεται μεγάλη καὶ ἐπιβάλλουσα ἐπὶ τοῦ ἀτμώδους μακροῦ ὁρίζοντος τῆς πεδιάδος, διότι ἐκ τοῦ συνόλου τῆς εἰκόνας αὐτῆς μόνος ὁ τῶν Σεβεννῶν ὁρίζων φαίνεται καθαρὸς ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τούτο εἶνε νομίζω τὸ μυστήριον τῆς μαγικῆς τῆς ἀπόψεως. Αἱ ἐγγύς λεπτομέρειαι ἀναδεικνύουσιν οὕτω ἐτι μᾶλλον τὸ σκιερὸν βάθος τοῦ πίνακος καὶ παρίστανται ἐπίσης ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἀπωτέρων ἐκείνων ὄγκων. Ἡ ἐντελής ἀπομόνωσις τῆς Ῥώμης ἐν μέσῳ τοῦ ἀπείρου αὐτῆς ὁρίζοντος εἶνε ὁ κύριος λόγος δι' ὃν δυσκόλως δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον τῶν μνημείων αὐτῆς ὁ πλησίον ἰστάμενος. Ἐδῶ ἔπρεπε νὰ κεῖται ἡ Ῥώμη. Ἐπὶ τοῦ γιγαντιαίου αὐτοῦ μονολίθου βάθρου ἔπρεπε νὰ διάνοια τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ν' ἀνατείνῃ εἰς τῶν αἰθέρων τὰ ὕψη τὸν θαυμασιὸν θόλον τοῦ Ἁγίου Πέτρου.

Ἄλλ' ἀπορῶ ἐν τούτοις, διατί ἡ πνευματικὴ ἡμῶν αὕτη λατρεία πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ τὸν Ἁγιὸν Πέτρον, — πόλιν βδελυρὰν ἐγκλείουσαν σεβαστὰ εἰρεῖπια, καὶ νομίζουσαν ὅτι ἀντικατέστησε πάντα διὰ κτιρίου ἀπειρομεγέθους, ὅπερ εἶνε μὲν — τὸ παραδέχομαι — ἀριστοῦργημα ἀρχιτεκτονικῆς ἐπιστήμης ἀλλ' ὄχι καὶ ἀριστοῦργημα αἰσθημάτων καὶ καλαισθησίας. Ἦκουσα λεγόμενον, ὅτι ἡ ἀξία τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ὄγκου εἶνε τούτο ἀκριβῶς, ὅτι δὲν ἀποκαλύπτει τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ ὕψος ἄνευ τῆς βοηθείας τῆς σκέψεως καὶ τῆς συγκρίσεως, καὶ ἡμολογῶ ὅτι δὲν ἐνόησα τίποτε. Ἐγὼ τοῦλάχιστον

χιστον υπέθετον πάντοτε, ότι τῆς τέχνης ἔργον εἶνε νὰ μεγαλοουργῇ διὰ μικρῶν, καὶ ὅτι τὸ ἀληθές μεγαλεῖον δὲν συνίσταται εἰς τὴν ὕλην ἢ μεταχειρίζεται ἀλλ' εἰς τὸ παραγόμενον ἀποτέλεσμα. Ὀλίγον μὲ μέλει, ἂν ὄν τι ἢ πρᾶγμα μετρεῖται εὐκόλως, ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς μου δὲν τὸ μετρεῖ ὁ δὲ νοῦς μου τὸ μεγαλοποιεῖ ἄκων καὶ ἀνεπιγνώστως. Τῶν νῶν ὡς καὶ τῶν ὀρέων τὸ μεγαλεῖον συνίσταται εἰς τὰς σχετικὰς αὐτῶν ἀναλογίας, καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς φαντασίας μας. Καὶ εἰς τῆς φύσεως καὶ εἰς τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἔργα ὑπάρχουν ἀριστοτεχνήματα, φέροντα τὸν τύπον μεγάλης ἐμπνεύσεως, καὶ ἄλλα οὐδὲν ἄλλο μάρτυροντα ἢ ἀφθονίαν μόνον, κόπωσης ἴσως ἢ καὶ ἄπλην ἰδιοτροπίαν.

Διὰ τοῦτο δὲ ἀπέμεινα πολλάκις ἀπαθὴς ἐνώπιον πραγμάτων καθιερωμένων ὑπὸ τοῦ γενικοῦ θεσμοῦ ἢ θέσεων διασήμεν ἐκ τῆς κοινῆς φήμης. Δὲν ἀγαπῶ τὴν θάλασσαν, ὡς ἠξέυρεις, ὅσας δὲν τὴν βλέπω διὰ πολλῶν δένδρων ἢ διασχιζομένην ὑπὸ πολλῶν βράχων. Μὲ φαίνεται δυσανάλογος, ὅσας καταλαμβάνει πολὺ τῆς ἀπόψεως μέρος, καὶ μὲ φαίνεται ἐπίσης δυσανάλογος ὁ οὐρανὸς ὅπου εἶνε λίαν ὑπαίθερος ἢ χῶρα. Ἐχὼ ἴσως ἐντὸς μου πνεῦμα ἀντιδραστικόν, ὡς μὲ κατηγορεῖ ἡ μήτηρ μου· τὸ πνεῦμα αὐτὸ εἶνε σιωπηρὸν, ἀλλὰ ἰσχυρογῶμον, πολὺ ἐμοῦ ἰσχυρότερον, ἐπανιστάμενον κατὰ πάσης πίεσεως.

Καὶ ὅμως ἀγαπῶ τὰς φοβεράς τοποθεσίας· μ' ἐμέμψο δὲ διὰ τοῦτο ὅτε ἤμεθα μαζὺ εἰς τὰ Πυρηναιῖα. Ἐγὼ ἀνάγκαις κατ' ἐμοῦ ὅτι ἀνεζήτητον πάντοτε κρημνούς, καὶ μ' ἔσους εἰς τὸ Βιαρρίτζ, ὅπου εὕρισκας θάλασσαν ν' ἀναπαύης τὰ βλέμματά σου, ἅτινα εἶχον κουράσει αἱ χαράδραι καὶ οἱ καταρράκται. Ἄν τὸ καλοσκεφθῆς, θὰ ἰδῆς ὅτι ἦσο κατὰ τοῦτο ποιητικώτερός μου. Σοῦ ἤρεσκον ἡ θεὰ τοῦ φαινομένου ἀπείρου. Ἐγὼ εἶμαι ἴσως καλλιτέχνης καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐχὼ ἀνάγκην πραγμάτων περιορισμένων· τὰ θέλω μεγάλα, εἶν' ἀληθῆ· ἀλλὰ διὰ νὰ μὲ φανοῦν ὠραία πρέπει νὰ ἔχωσι μεγάλην τὴν ὄψιν, ἀδιᾶφορον πόσιν κατέχουσιν ἑκτασιν· τὸ ὕψος τοῦ ὄγκου πρέπει ν' ἀνακινή ὑψηλὴν τινα ἐνδόμυχον ὄρμην μου, ἢ ἡρεμία τῶν χρωμάτων νὰ πρᾶυνη τὸ αἰσθητά μου, καὶ ἢ ἐξαισις αὐτῶν νὰ τὸ ἐξάπτῃ. Δὲν θέλω νὰ φαντάζομαι τὴν φύσιν, οὐδὲ νὰ ἐπικρίνω ἢ ν' ἀνασκευάζω διὰ τῆς διανοίας μου τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Παραδίδομαι εἰς ὅ, τι ζητῶ, καὶ ἂν οὐδὲν μ' ἐλκύη, σημαίνει ὅτι οὐδὲν εὕρισκω.

Πλανῶνται ὡς παντὸς ἄλλου αἱ κρίσεις μου, ἴσως καὶ πλέον παντὸς ἄλλου, διότι ἔχω πολλάκις ἐντὸς μου φοβεράς συγκινήσεις, κόπωσης ἀνήκουστον ἢ παιδαριώδη εὐπάθειαν, καὶ οὐδεμίαν

αἰσθάνομαι δύναμιν πρὸς πάλιν, ὅταν ἤμει μόνος. Παραδίδομαι ἐντελῶς εἰς ὅ, τι ἀγαπῶ, οὐδεμίαν ἔχω τῆς ἀγάπης μου συνείδησιν, οὔτε ἀναλογίζομαι λόγον αὐτῆς οἰονδήποτε ἢ εὐθύνην. Διὰ τοῦτο ἀρέσκομαι πολλάκις εἰς πράγματα ἀνυπαρκτα σχεδὸν καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἀρκοῦντα ὅμως εἰς τὴν ψυχικὴν μου κατάστασιν, ὅπου ἄλλοτε πλημμυρεῖ καὶ ἄλλοτε στερεοῦται ἡ ζωὴ!

Ἐδῶ εἶμαι ἡρεμὸς, καὶ παρατηρῶ πάντα. Ἡ ἡρεμία μ' ὠφελεῖ. Μὲ καταλαμβάνει ὁλόκληρον καὶ μὲ βυκαλαῖ. Μοῦ ἐνθυμίζει τὰς παλαιὰς μου ἀγάπας, τὸν δεσποτισμὸν τῆς, ὃν τοσοῦτον ὑπέστην κατὰ τὰ νεαρά μου ἔτη, καὶ τὰς ἐσκεμμένας πρὸς αὐτὴν ἀπιστίας μου, ὅτε τοῦ καθήκοντος ἢ φωνῆ ἐπεκράτησε τῆς φωνῆς τῆς. Καὶ τὰς ἀπιστίας μου αὐτὰς μοῦ τὰς συγχωρεῖ, — τί λέγω; — μ' ἀνταμείβει μάλιστα δι' αὐτάς, ὡς ἂν μὴ τὰς ἐννοεῖ. Καὶ δικαί τὰχα νὰ μὴ τὰς ἐννοήσῃ; Δὲν εἶνε ὃν καὶ ἡ ἐρημία, μέγα, πολλαπλοῦν ὃν ἡ φωνὴ αὐτὴ καὶ ἡ ἀγκάλῃ τῆς φύσεως, ἣτις μὰς ὁμιλεῖ καὶ μὰς περιβάλλει; Δὲν εἶνε ἡ κοινὴ μήτηρ, ἢ ἀνεξάντλητος πηγὴ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ὠραίου; Δὲν τὴν τροποποιούμεν, ὅσας ζητοῦμεν παρ' αὐτῆς τὴν γαλήνην ἢ τὴν δραστηριότητα, ἃς ὁ ψευδὴς ἐν τῇ κοινωνίᾳ βίος ἡμῶν καταστρέφουσι πάντοτε καὶ ταραττοῦσιν; Ὑπάρχουσιν ἀναντιρρήτως ὠραὶ, καθ' ἃς, χωρὶς νὰ ἤμεθα ζωγράφοι, συγγραφεῖς, καλλιτέχναι ἢ σοφοί, μελετῶμεν ἢ ἐξετάζομεν τὴν φύσιν διὰ τῆς καρδίας ἡμῶν καὶ τοῦ πνεύματος, ὡς ἂν εἰ ἀνεμῶμεν ἀπὸ τοῦ μειδιάματος ἢ τῆς ἀπειλῆς τῆς τὴν κατεύνασιν ἢ τὸν κλυδωνισμὸν τῶν διανοημάτων ἡμῶν. Διὰ τοῦτο ἀρεσκόμεθα εἰς τινὰς θέσεις, ὡσανεὶ ἢ ἄψυχος ἐπιφάνεια ἀπεκάλυπτεν ἡμῖν τὴν πνυταχοῦ λανθάνουσαν ψυχὴν, καὶ πάσχομεν ἀπέναντι ἄλλων, ὡς εἰ τὸ ἐν τῇ ὕλῃ κρυμμένον πνεῦμα ἠρνεῖτο νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ μυστήριον τῆς ζωτικότητος αὐτῶν.

Ἀνεξαρτήτως τῶν βεμβασμάτων μου αὐτῶν, εἶμ' ἐδῶ ἐξαιρέτα, καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἐλέξω οἶονδήποτε μόνωσιν, θὰ ἔζων ἐνταῦθα πολὺ εὐχαρίστως. Ὁ τόπος εἶνε τραχὺς καὶ φειδρός συνάμα, ἀλλ' ἐπικρατεῖ ἡ τραχύτης, τὴν δὲ φειδρότητα πρέπει τις μετὰ κόπου ν' ἀναζητήσῃ. Τὸ κλίμα εἶνε δριμύ, ψυχρότατον τὸν χειμῶνα καὶ θερμότερον τὸ θέρος. Ἡ ἄμπελος δὲν ὠριμάζει καλῶς καὶ παράγει οἶνον ζυνόν, οὐτινος οἱ κάτοικοι κάμνουσι κατάχρησιν, ὡς πανταχοῦ ὅπου ὁ οἶνος εἶνε κακός. Αἱ κορυφαὶ τῶν Σεβεννῶν καλύπτονται πολλάκις ὑπὸ παγερῶν ἀτμῶν, οἵτινες καταπίπτουσιν εἰς βροχὴν ἐπὶ τῶν κοιλάδων, ὅσας σαράναι αὐτοὺς ὁ ἀνεμὸς. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὁ καιρὸς εἶνε πολὺ ἰδιοτρόπος. Πότε σωροὶ συννέφων παράδοξοι καὶ αἰφνίδιαι ἡλίου ἐκλείψεις, πότε διαυγῆς καὶ ψυχρὰ αἰθρία, ὅποια θὰ ἦτο πιθανῶς ἢ πρώτη τοῦ κόσμου αὐγῆ, καθ' ἣν ἐγένετο φῶς,

ὅτε δηλαδὴ ἡ γηίνη ἀτμοσφαῖρα, ἀπαλλαγεῖσα τῶν κλυδῶνων τῆς ἀφῆκε τὰς ἠλιακὰς ἀκτῖνας νὰ πέσωσιν ἐπὶ τὸν κατάπληκτον νεαρὸν πλανήτην. Ὑπῆρχον τότε ἄνθρωποι; Ὑποθέσεις! Ὑπῆρχον ὅμως βεβαίως καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ περικυλοῦσαι με φοβεραὶ λάβαι κατέκλυσαν καὶ συνετάραξαν τὴν γῆν. Ἀνευρέθησαν ἀνθρώπων ὅσα ἀπολιθωμένα εἰς τοὺς πρόποδας γειτονικοῦ ὄρους, ὑπὸ σωροῦς βασάλτου καὶ σκυριῶν, ἐντὸς συμπαγεστῶν ὄγκων—λείψανα γέροντος καὶ παιδίου. Ὁ ἄνθρωπος εἶδε λοιπὸν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα δράματα τῆς φύσεως, ὃν ἡ παράδοσις εἶχε τοσοῦτον ἀπολεσθῆ, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπέλθῃ τῆς ἱσπότητος ἢ ἀπόφασις, ἐν' ἀνακτῆσῃ αὐτὰ ἢ ἱστορία τῆς γηίνης σφαιρᾶς ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τῆς Γαλλίας. Ἐτι δὲ παραδοξότερον εἶνε ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ γηίνου στρώματος, ὅπου εὕρισκονται τὰ ἀνθρώπινα ὅσα, εὕρισκονται καὶ λείψανα ζῶων, διατιμωμένων σήμερον μόνον εἰς τὰς διακεκαυμένας ζῶνας. Καὶ τίγρεις καὶ ἐλέφαντες φαίνονται συνυπάρχοντες ἐδῶ μετὰ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλως δὲ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν σπηλαιῶν ὅπου καταφαίνονται ἔχνη χονδρᾶς χειροτεχνίας, ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς φυλῆς ἀγρίας, οἰκησῆς τὰ μέρη ταῦτα ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄν δὲ αἱ ὑψηλότεραι χῶραι, ὃν ἐφείθησαν αἱ παλαιοὶ τῆς θαλάσσης, πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κοιτίδες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, δύναται τις νὰ παραδεχθῆ μετὰ πάσης πιθανότητος, ὅτι ὁ τόπος οὗτος εἶνε μία τῶν γησιωτέρων. Ἄλλὰ τοῦτο ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τῶν ἐρευνηῶν μου· ὅ, τι ἐνδιαφέρει ἐμὲ, εἶνε ν' ἀνεύρω μετὰ τῶν σημερινῶν ὄντων τὰ ἔχνη τῶν κοινωνικῶν περιπετειῶν. Εὕρισκω ἐνταῦθα φυλὴν ἐντελῶς ἰδιορρυθμὸν ἐν πλήρει φυσικῇ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ φέρον αὐτὴν ἔδαφος: ἰσχνὴν, σκυθρωπὴν, τραχεῖαν καὶ γωνιώδη οὕτως εἰπεῖν κατὰ τὴν μορφήν τοῦ σώματος καὶ τὰς ὁρμὰς τῆς ψυχῆς. Ἄλλὰ παρατηρῶ ἰδίως ἐπ' αὐτῆς τὸν ζῶντα τύπον τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος. Πνεῦμα τυφλῆς ὑποταγῆς ἀντιδρᾶ διαρκῶς πρὸς ἀγρίας στασιαστικὰς τάσεις, καὶ ἡ πᾶσαν κατάχρησιν ἀποδεχομένη δεισιδαιμονία παλαίει ἀπαύστως πρὸς τὰ βίαια πάθη ἅτινα ἀναρριπίζει. Οὐδαμῶς ἄλλαχού κατέστη δεσποτικώτερος ὁ ζυγὸς τοῦ ἱερέως, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐπίσης ἢ κατὰ τοῦ ἱερέως ἐπαναστατικὴ ἀντίδρασις ἐγένετο — καὶ θὰ ἐγένετο παλιν εὐκαιρίας δοθείσης — ἀγριώτερα. Ἐσυλλογίσθη τὴν πεδιάδα τῆς Ρώμης, ὅτε σοῦ περιέγραφον τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Πού, τὸ ὅποιον οὐσιωδῶς διαφέρει αὐτῆς, ἴσως διότι μ' ἔκαμεν ἐντύπων οὐχὶ φυσικὴ τις ὁμοιότης μετὰ τὸν ναοῦ τούτου, δεσπόζοντος τῆς ὅλης εἰκόνης διὰ τῆς σοβαρότητος καὶ τοῦ μεγαλείου του, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ρώμης δεσπόζοντος τῆς πέριξ ἐρήμου διὰ τοῦ ὄγκου του, ἀλλ' ὁμοιότης τις διανοητικὴ

καὶ ἠθικὴ τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων. Ἐκτὸς τῆς μεγάλης διαφορᾶς, ἣτις προέρχεται ἐκ τῆς φυσικῆς φιλοκερδείας καὶ φιλοπονίας τῶν ὀρεσιβίων, ὁ ἐδῶ λαὸς βιοιάζει μεγάλως πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ῥωμαϊκῶν κρατῶν. Ἡ ἐμπάθης εἰκονολατρεία, λείψανον τῶν εἰδωλολατρικῶν χρόνων, ἢ ἀνόητος πίστις εἰς τὰ μικρὰ τοπικὰ θαύματα, αἱ μοναστικαὶ κακίαι, τὸ μῖσος πρὸ πάντων καὶ ἡ ἐκδικησις, ἀποτελοῦσιν οὐχὶ τὸν σημερινὸν χωρικὸν τοῦ Βελκί—διότι μεγάλως ἐβελτιώθη ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν,—ἀλλὰ τὴν ἀνά πᾶν βῆμα ἱστορίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ μνημεῖα τῆς. Ὁ στενὸς τῶν ὀρέων τοῦ κύκλος ὑπέβαλε τὰς ἀθαδεστάτας ληστείας τοῦ τιμαριωτισμοῦ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν φιλόρπαγα δεσποτείαν τοῦ κλήρου. Ὑπέφερον ἐκ τούτων ὁ λαὸς ἀλλὰ τὰς ὑπέστη, ἢ δὲ θεοσέβειά του καὶ τὰ ἦθη του διετήρησαν τὰ ἔχνη τῶν βιαιῶν ἀγῶνων καὶ τῶν βαρβάρων προλήψεων τοῦ μεσαιῶνος. Θεότης τις τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, μετενεχθεῖσα, λέγουσιν, ἐκ Παλαιστίνης ὑπὸ τοῦ ἀγίου Λουδοβίκου, ἦτο τὸ εἶδωλον ὅπερ συνέτριψεν ἡ ἐπανάστασις μετὰ αἰῶνας ὄλους λατρείας. Ἐνεκαίνισθη ἕκτοτε νέα μαῦρη παραγία, ἀλλ' εἶνε πανθομολογούμενον ὅτι δὲν εἶνε γνησία καὶ ὅτι δὲν θαυματοῦργεῖ ὅσον ἡ Παλαιά. Εὐτυχῶς διατηροῦνται ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς Μητροπόλεως αἱ λαμπάδες, ἃς ἐκράτουν οἱ ἄγγελοι, ὅτε κατέβησαν οὐρανοθεν ἵνα τοποθετήσωσι μόνον τῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τὸ ζῶνον τῆς Ἰσιδος, καὶ δεικνύονται εἰς τοὺς εὐλαβεῖς πιστοὺς. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν. Ἄλλ' ἐν τῷ καπηλείῳ τὰ πράγματα μεταβάλλονται. Ἐκαστος φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὴν μάχαιράν του, καὶ ἐμπήγει αὐτὴν ὑπὸ τὴν τράπεζαν μετὰ τῶν κνημῶν του. Οὕτω δὲ ὁμιλοῦσι, πίνουσι, φιλονεικοῦσιν, ἐρεθίζονται καὶ ἀλλησφαγοῦσιν. Αἱ ἐμφυτοὶ αὐτῶν ἰδιότητες ἐκλείπουσιν ὁσημέραι, δόξα τῷ Θεῷ, ἀλλὰ δὲν ἐξέλιπον ὅμως ἀκόμη, ἐν ἔτει σωτηρίας 1845. Καὶ αἱ διασκευασεῖς ἐδῶ τῶν κατοίκων ἔχουσιν ἄγριον τὸν χαρακτήρα. Αἱ γυναῖκες ἀποκλείονται αὐτῶν, διότι οἱ ἱερεῖς ἀπαγορεύουσιν εἰς αὐτάς νὰ χορεύωσι καὶ νὰ περιπατῶσι ἂν μετὰ τοῦ ἄλλου φύλου. Οἱ ἄνδρες λοιπὸν οὐδένα ἔχουσι χαλινόν, οὐδὲ σέβας οὐδὲ ἀβρότητα οἰονδήποτε κατὰ τὰς σχέσεις των. Ἀποκρούουσι μὲν πάντες τὴν ἄμεσον τοῦ ἱερέως ἐπίδρασιν, καὶ καταλείπουσιν εἰς αὐτὸν τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ διατηροῦσιν ὅμως τὸ πάθος ὅλον τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, ἐρίζουσι πίνοντες περὶ δόγματος καὶ ἀλληλοκτονοῦσι τοιαύτη των ἡ ἱστορία.

Ὡς πρὸς τὰς ἐξεις των, εἰσὶν ἀποτέλεσμα φυσικὸν τοῦ ἐξημμένου καὶ ἐριστικοῦ των βίου. Τὴν τραχύτητα τῶν ἠθῶν γεννᾷ τῶν ἰδεῶν ἢ τραχύτης. Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις κακῶς ἐννοεῖ τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας, ἐννοεῖ καὶ τὸν βίον κακῶς καὶ φθείρει αὐτὸς ἑαυτόν. Ὁ τόπος, καίτοι ξηρὸς

πολλαχού, έχει πλούτον μέγαν, πηγὰς θαυμασίας γονιμότητος, λειμώνας ἐξαισίους καὶ κατοίκους ἐκτάκτως φιλεργούς. Ἄλλ' ὁ χωρικός — καὶ ἐννοῶ τὸν καλλιεργούντα τὰ ἴδια ἑαυτοῦ κτήματα, διότι ὁ ἄλλος εἶνε πάντῃ ἄπορος — οὐδεμίαν ἔχει ἀπόλαυσιν καὶ οὐδεμίαν φαίνεται ἔχων ἀνάγκην. Ὁ οἶκος του ἔχει ἀνήκουστον ρυπαρίαν. Ἡ ὄροφί, καλυπτομένη διὰ πλέγματος ἐκ πεταύρων εἶνε φυλακίον παντός τροφίμου καὶ παντός συνάμα βράκους τῆς οἰκίας. Πνίγεται τις εἰσερχόμενος, ἐκ τῆς νυκτιώδους ὁσμῆς τοῦ ταχυοῦ λαρδίου, καὶ τῆς ἀποφοράς ἣν ἀναδίδουσι τὰ κρεμάμενα ἐκεῖθεν, δίκην πολυελαίων, παντοειδῆ ἀκάθαρτα πράγματα: ἀλειμματοκήρια καὶ κομβολόγια ἀλάντων, λευχεύματα βυπαρὰ καὶ παλαιὰ πέδιλα ἀνάμικτα μὲ τὸν ἄρτον καὶ τὸ κρέας. Καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτῆ τῶν οἰκιῶν τὰς καθιστᾷ ὁμοίαν μὲ φρούρια μᾶλλον καὶ στρατόπεδα. Ὁ οἶκος ὑψοῦται ἐπὶ βάσεως ὑψηλῆς, ταπεινοῦται δὲ ὑπὸ χαμηλῆν ὄροφιν, ὅπου ἀναρριχᾶται τις διὰ κλιμάκων. Ἐντὸς μιᾶς ἐκ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν, ὅπου κατὰ τύχην εἰσῆλθον, εἶδον εἰκόνας ἱερὰς ἐπὶ τῶν τοίχων ἐγγὺς ἄλλων εἰκόνων ἀσέμων. Ἄλλ' ἦτο πανδοχεῖον, τόπος ὅπου οὐδέποτε εἰσερχονται τίμιαι γυναῖκες. Ἦκουσα τοὺς πίνοντας χωρικούς, καὶ οἱ λόγοι των ἦσαν μίγμα ἀνάλογον πρὸς τὰς εἰκόνας τῶν τοίχων, σύμφορμα ὄρκων, ἀναμιμνησκόντων λόγους ἱερούς, καὶ βδελυρῶν αἰσχρολογιῶν. Πρόσθετος καὶ αὐτῆ ὁμοιότης πρὸς τὴν γλώσσαν τῶν χωρικών τῶν περιχώρων τῆς Ῥώμης φαίνεται ὅτι πᾶσα φανατικὴ λατρεία τῶν ἐξωτερικῶν θρησκευτικῶν τύπων γεννᾷ καὶ δίψαν βλασφημίας.

Ὅσα σοῦ γράφω ἀναφέρονται εἰς τοὺς ὄρεινους χωρικούς: οἱ ἐγγύτερον τοῦ κέντρου τοῦ λεκανοπεδίου καὶ τῶν πόλεων του εἶνε περισσώτερον πολιτισμένοι. Ἄλλως δὲ, καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι, ὡς καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἔχουσι, πλὴν τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν, καὶ μεγάλας ἀρετάς. Εἶνε χρηστοὶ καὶ ὑπερήφανοι. Ἡ ὑποδοχὴ των οὐδὲν ἔχει τὸ δουλικόν, ἢ δὲ φιλοξενία των εἶνε αὐθόρμητος καὶ ἀνυπόκριτος. Ἐγούσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τὰς τραχύτητας καὶ τὰς καλλοῦντας τῆς χώρας των καὶ τοῦ οὐρανοῦ των. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶνε πιστοὶ καὶ χωρὶς ψευδευλαθείαν, εἶνε βεβαίως ἀληθῶς εὐσεβεῖς ὅσοι δὲ ἐταξείδευσαν κἄπως καὶ ἔλαβον ἀτελῆ τινα πρακτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐκφράζονται μὲ ἀπερίστροπον καὶ κἄπως ἀλαζονικὴν εἰλικρίνειαν, ἣτις δὲν δυσαρσεστῆ βεβαίως τὸν μὴ ἔχοντα φυλετικὰς προλήψεις.

Αἱ γυναῖκες ἔχουσι ὄλαι τὸ ἦθος εὐπαρησιαστον καὶ φιλόφρον. Μὲ φαίνονται ἀγαθαὶ καὶ βίαιαι, στεροῦνται δὲ χάριτος μᾶλλον ἢ καλλονῆς. Αἱ κεφαλαὶ των, ἄς καλύπτουν διὰ μικροῦ πετάσου ἐκ πιλήματος κοσμουμένου μὲ χάνδρας καὶ πτερὰ, ἔχουσι κατὰ τὴν νεότητά των ἰκανὸν

θέλητρον καὶ κατὰ τὸ γῆρας ἀξιοπρεπῆ τινα σοβαρότητα. Ἄλλὰ τὸ ἐξωτερικόν των ἐν γένει εἶνε πολὺ ἄρρενωπόν. Οἱ ὦμοι των εἶνε εὐρεῖς καὶ τετράγωνοι, δυσανάλογοι πρὸς τὸ ἰσχνόν σῶμα των, ἢ δὲ παντελῆς ἑλλείψεως καθαρῆς καθαριστικῆς τῆν ἐνδυμασίαν αὐτῶν λίαν δυσἄρεστον θέαμα. Ἐπὶ τῶν βουβῶν δὲν βλέπει τις ἄλλο ἢ διαρκῆ ἐκθεσιν βρακῶν ἄνευ χρώματος, κρεμαμένων ἐπὶ μακρῶν κνημῶν, γυμνῶν καὶ πηλοφόρων, χωρὶς νὰ λείπωσιν, ἐννοεῖται, χρυσᾷ κοσμηματα, καὶ ἀδάμαντες πολλακίς εἰς τὰ ὦτα καὶ τὸν τράχηλον. Ἀντίθεσις οἰκτρὰ πολυτελείας καὶ πείνας, ἣτις μ' ἀνέμνησε τὰς ἐπαίτιδας τῶν Τιβούρων.

Ἐν τούτοις αἱ γυναῖκες ἐδῶ εἶνε φιλεργοί. Ἡ τεχνὴ τῶν τριχάπτων παραδίδεται ἀπὸ μητρὸς εἰς θυγατέρα. Εὐθὺς ὡς ἀρχίσῃ τὸ παιδίον νὰ ψελλίζῃ, θέτουσιν ἐπὶ τῶν γονάτων του μίαν μεγάλην πολύπην καὶ ἐν δέμα πηνίων εἰς τὰς χεῖρας του, ὅταν δὲ γείνη δεκαπέντε ἢ δεκαεξ ἑτῶν ἢ κόρη ἐκτελεῖ θαυμάσια ἐργόχειρα ἢ κηρύττεται ἄλλως ἡλιθία καὶ θεωρεῖται ἀναξία τοῦ ἄρτου τὸν ὅποιον τρώγει. Ἄλλὰ κατὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ὠραίας καὶ λεπτῆς αὐτῆς τέχνης, ἣτις τοσοῦτον ἀρμόζει εἰς τὴν καρτερικὴν δεξιότητα τῆς γυναικός, αἱ καλλίτεροι τεχνίτριαι ὑφίστανται καὶ ἄλλην, πλὴν τῆς τοῦ κλήρου, τυραννίαν: τὴν τυραννίαν τῶν ἐμπόρων οἵτινες τὰς ἐκμεταλλεύονται. Ἐπειδὴ πᾶσαι τοῦ Βελαι καὶ τῆς Ὠβέρνης αἱ χωρικαὶ ἤξεύρουσι νὰ κατασκευάζουσι τριχάπτα, ὑπόκεινται πᾶσαι ἀναγκαιῶς εἰς τὸν νόμον τῆς εὐθηνίας, καὶ φρίττει τις ἀληθῶς ἐκ τῆς πενιχρότητος τοῦ ἡμερομισθίου των. Ὁ ἔμπορος κερδαίνει ἐδῶ οὐχὶ ἑκατὸν τοῖς ἑκατόν, ὡς αὐτὸς συνήθως νομίζει ἀναγκαῖον — καὶ δίκαιον — ἀλλὰ πεντάκις ἑκατόν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Εἶνε ὅμως ἀληθές, ὅτι οἱ ἔμποροι τιμωροῦνται συχνάκις δι' οὐ ἀμακράνουσι, καὶ καταστρέφονται ἀμοιβαίως διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ὡς κατεστράφησαν αἱ χωρικαὶ ἐκτελοῦσαι τὸ αὐτὸ ἔργον. Αὐτὸ εἶνε ὁ νόμος καὶ ἡ τιμωρία τοῦ ἐμπορίου.

Ἄλλ' ἀρκετὰ σοῦ εἶπα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου, καὶ γενικὴν τινα περιγραφὴν τοῦ τόπου. Μοῦ ἐζήτησες, ἀγαπητέ μου ἀδελφέ, μακρὰν ἐπιστολήν, προβλέπων ὅτι, κατὰ τὰς μονήρεις καὶ ἀύπνους μου ὥρας, θὰ ἐσυλλογίζομην ἄλλως παρὰ πολὺ τὸν ἑαυτόν μου, τὸν ἄχαριν βίον μου καὶ τὸ ὀδυνηρόν μου παρελθόν, πλησίον τοῦ παιδίου ἐκείνου, τὸ ὅποιον κοιμᾷτ' ἐκεῖ ἐμπρὸς μου ἐνῶ σοῦ γράφω. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ παρουσία του ἀναξείει πολλὰς πληγὰς, καὶ σοῦ χρεωστῶ χάριν ἀληθῶς, ὅτι μὲ ἠνάγκασες νὰ λησμονήσω κἄπως τὸν ἑαυτόν μου διὰ γενικωτέρων ἐντυπώσεων. Ἐν τούτοις μοὶ παρέχει καὶ αὐτὸ συγκινήσεις οὐχὶ ἀμειγῆς γλυκύτητος. Νὰ κλείσω τὴν ἐπιστολήν μου, χωρὶς νὰ σοῦ ἠμιλήσω περὶ

αὐτοῦ: Βλέπεις, διστάζω, καὶ φοβοῦμαι ὅτι θὰ προκαλέσω τὸ μειδιάμα σου. Ἰσχυρίζεσαι ὅτι ἀποστρέφεται τὰ μικρὰ ἐγώ, χωρὶς νὰ αἰσθάνωμαι τὴν ἀποστροφήν σου, ἐφοβούμην ἄλλοτε τὴν ἐπαφὴν τῶν ὄντων αὐτῶν, ὧν ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ ἀθωότης ἐτρόμαζον τὸ λογικόν μου. Σήμερον ὁμως μετεβλήθη ὅλως. Ὅσον δὲ καὶ ἂν μὲ περιπαίξῃς, θὰ σοῦ ἀνοιξῶ ὅλην μου τὴν καρδίαν. Ναί, ναί, φίλε μου, πρέπει νὰ τὸ κάμω. Πρέπει νὰ καταστειλῶ τὴν ἀδικαιολόγητον ἐντροπήν μου διὰ νὰ μὲ γνωρίσης ὀλόκληρον.

Τὸ παιδίον αὐτὸ — τί τὰ θέλεις — τὸ λατρεύω, καὶ βλέπω ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ καταστῇ ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τοῦ βίου μου. Δὲν μὲ φέρει τὸ καθήκον μόνον πλησίον του: τὰ σπλάγγνα μου αὐτὰ μὲ καλοῦσιν πρὸς αὐτὸ, ἂν ὀλίγος μόνον καιρὸς παρέλθῃ χωρὶς νὰ τὸ ἴδῶ. Εἶνε πολὺ καλὰ ἐδῶ δὲν στερεῖται τίποτε, ἐνδυναμοῦται, ἀγαπᾶται. Οἱ θεοὶ του γονεῖς εἶνε ἐξαιρετοὶ ἄνθρωποι, καὶ βλέπω ὅτι τὸ περιποιούνται ἐξαιρετα, ὄχι μόνον ἐκ συμφέροντος ἀλλὰ καὶ ἐκ εἰσθητικῆς. Κατοικοῦσι τὸ περιωχόμενον ἐτι καὶ προσηκόντως ἐπισκευασθῆν μέρος τοῦ πύργου, τὸ δὲ παιδίον ἀνατρέφεται ἐν μέσῳ τῶν ἐρείπειων αὐτῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βράχου, ὑπὸ λαμπρὸν οὐρανὸν καὶ καθαρὸν ἀέρα, καὶ ὑπὸ περιποιητικῶν καὶ κθαρίων ἀνθρώπων. Ἡ γυνὴ ἐκατοίκησεν εἰς Παρισίους. Ἐννοεῖ πόσῃ δόσιν ἐνεργείας καὶ ἠπιότητος συγχρόνως χρειάζεται ἡ διάνοια παιδίου ἀδριστεροῦ τῶν ἰδικῶν της, ἀλλ' ἐπίσης εὐρώστω. Ἠδυνάμην λοιπόν, ὡς βλέπεις, νὰ μὴ ἔχω ἀνησυχίαν, καὶ ν' ἀναμένω τὴν ἡλικίαν του ἐκείνην, καθ' ἣν θὰ παραστῇ ἀνάγκη ἄλλης πλὴν τῆς σωματικῆς του θεραπείας. Καὶ ὅμως ἀνησυχῶ ὅπωςδῆποτε, ἰσάκις εἶμαι μακρὰν του. Ἡ ὑπαρξίς του μοῦ παρίσταται τότε ὡς διαρκῆς τις ἀγωνία καὶ κλύδων τοῦ βίου μου. Ἄλλ' εὐθὺς ὡς τὸ ἴδῶ, παρέρχεται ὁ τρόμος μου καὶ ἀνακουφίζεται ἡ λύπη μου. Τί νὰ σοῦ εἰπῶ; τὸ ἀγαπῶ! Αἰσθάνομαι ὅτι μοῦ ἀνήκει καὶ τοῦ ἀνήκω ἐπίσης. Αἰσθάνομαι ὅτι εἶνε ἐγώ, ναί, ἐγώ, πολὺ περισσώτερον ἢ ἡ ταλαίπωρος μήτηρ του. Καθ' ὅσον σαφηνίζονται τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ αἱ διαθέσεις του, μάτην προσπαθῶ ν' ἀνεύρω ἐπ' αὐτοῦ ἔχνος ἐκείνης, οὐδ' ἐλπίζω κἂν νὰ τὸ ἀνεύρω ποτέ. Παρὰ τὸν κοινότατον νόμον, καθ' ὃν τὰ ἄρρενα ἠμοιάζουσι τῆς μητρὸς των περισσώτερον ἢ τὰ θήλια, τὸ παιδίον αὐτὸ θὰ ἠμοιάσῃ τοῦ πατρὸς του ἂν ἐξακολουθήσῃ ἀναπτυσσόμενον ὡς φαίνεται ἀπὸ τοῦδε. Ἐχει ἤδη τὴν ἀπάθειαν ἐκείνην καὶ τὴν ἀγρίαν δειλίαν τῆς νηπιακῆς μου ἡλικίας, περὶ ὧν τόσα συχνάκις διηγείται ἡ μήτηρ μου, καὶ τὰς αἰφνιδίας τρυφερότητάς μου, αἵτινες τὴν ἔκαμνον ὡς λέγει, νὰ μὲ συγχωρῇ καὶ νὰ μὲ ἀγαπᾷ μάλιστα. Ἐφέτος μὲ παρετήρησεν πλησίον του τὸ

πρῶτον. Κατ' ἀρχὰς ἐφοβήθη, ἀλλὰ τώρα μοῦ μειδιᾷ καὶ προσπαθεῖ νὰ μοῦ ἠμιλήσῃ. Τὸ μειδιάμα καὶ τὸ ψέλλισμά του μὲ κάμνον ν' ἀνασκιρτῶ, καὶ ὅταν ζητῇ τὴν χεῖρα μου διὰ νὰ περιπατήσῃ, δὲν εἰσεύρω πόσῃ αἰσθάνομαι πρὸς αὐτὸ εὐγνωμοσύνην καὶ γεμίζουσι οἱ ὀφθαλμοὶ μου δάκρυα.

Ἄλλ' ἀρκεῖ δὲν θέλω νὰ ἐκλάβῃς κ' ἐμὲ παιδίον. Σοῦ τὰ εἶπα ὅλ' αὐτὰ, διὰ νὰ μὴ ἀπορῆς πλέον, ὅταν δὲν θέλω ν' ἀκούω τὰ περιέμου σχέδιά σου. Ἐννοεῖς, ἀδελφέ μου, ὅτι οὔτε περὶ ἔρωτος οὔτε περὶ γάμου δύνασαι πλέον νὰ μοῦ κάμῃς λόγον. Δὲν ἔχει ἀρκετὴν εὐτυχίαν ἡ ψυχὴ μου, ὥστε νὰ δώσῃ καὶ εἰς ὑπαρξίν ἄλλην ἣτις ἤθελε παρεντεθῆ νέα εἰς τὴν ζωὴν μου. Ἡ ζωὴ αὐτὴ μόλις θ' ἀρκεσῇ εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκοντων μου. Τὸ αἰσθάνομαι ἐκ τῆς ἀγάπης μου πρὸς τὸν Διδίε, τὴν μητέρα καὶ σέ. Μὲ τὴν δίψαν δὲ αὐτῆς τῆς σπουδῆς, ἣτις τόσον συχνάκις καταλήγει εἰς πυρετόν, ποῦ θὰ εὕρισκον ἐγώ καιρὸν νὰ θελήσω τὴν ζωὴν νεαρῆς γυναικός, ποθοῦσης εὐτυχίαν καὶ φαιδρότητα; Ὅχι, ὄχι· μὴ τὰ συλλογίζομεθα αὐτὰ καὶ ἂν ἡ ἰδέα τῆς βιωτικῆς μου αὐτῆς ἀπομονώσεως εἶν' ἐτι ἐνίοτε τρομερὰ εἰς ἄνθρωπον τῆς ἡλικίας μου, βοήθει μὲ νὰ τὴν ὑποφέρω μέχρις οὐ φθᾶσῃ ὁ καιρὸς, καθ' ὃν θὰ ἦνε φυσικὴ. Ὀλίγα ἔτη ὑπολείπονται. Ἡ ἀγάπη σου θὰ τὰ βραχύνη, τὸ εἰσεύρεις. Διατήρησέ την πάντοτε, ἐπεικῆ πρὸς τὰ ἐλαττωμάτά μου καὶ γενναίαν πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην μου.

Υ. Γ. Ὑποθέτω ὅτι ἡ μήτηρ μου ἀνεχώρησε διὰ τὸ Σεβάλ μετὰ τῆς δεσποινίδος Σαίν-Ζενέ, καὶ ὅτι τὰς συνώδευσε. Ἄν τυχὸν ἡ μήτηρ ἀνησυχῆσῃ δι' ἐμὲ, εἰπέ της, ὅτι σοῦ ἔγραψα, καὶ ὅτι εὕρισκομαι πάντοτε εἰς τὴν Νορμανδίαν.

Ἔπεται συνέχεια.

ΤΑΣΟΥΛΑ

ΔΙΗΓΗΜΑ

Ἦτο ἡ σειρά τῆς μάγας του νὰ φρουρήσῃ ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην μέχρι τῆς ὥρας τοῦ ἐγεγνηρίου· ἀπὸ δύο δ' ὥρῶν ὁ Κίμων εἶχεν ἀναγκάσει τὸν φρουροῦντα σύντροφόν του, καταπεποιημένον ἐκ τῆς τελευταίας πορείας, νὰ ὑπάγῃ ν' ἀναπαυθῇ, καὶ αὐτός, εἰ καὶ μαγαδόρος, μὴ ὑποχρεούμενος εἰς τοῦτο, εἶχε λάβει τὴν θέσιν του, φρουρῶν πρὸ τῆς κλειστῆς θύρας τοῦ χαμηλοῦ οικοδομήματος, ἐν τῷ ὅποιῳ ἐστρατωνίζετο τὸ σῶμα τῶν ἰθελοντῶν, εἰς οὓς καὶ αὐτός κατελέγετο. Εἶχεν ἤδη ἐξημερώσει ὁ αὐτοσχέδιος στρατὸν — τέσσαρες χαρηλοὶ ξηρότοιχοι, ὧν οἱ δύο μακρότεροι, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀντὶ στέγης

στρώμα χρώματος συνεχόμενον ἐπὶ συμπεπλεγμένων κλάδων, — ἦτο ἀκόμη σιωπηλὸς ὡς ἂν ἦτο ἔρημος· καὶ αὐτὰ τοῦ Κίμωνος τὰ βήματα ἀπεσοῦντο ἐν τῇ ἀρτιγενεῖ χλόῃ, ἐν ᾗ ἐδουρίζοντο τὰ παρούχια του· ὑπὲρ τὰς εὐρώστους κνήμας του, περιβαλλομένης ὑπὸ μαλλίνων χονδρῶν περικνημίδων, ὅλον τὸ σῶμα του ἐσκέπτετο ἀπὸ τὴν φαιὴν βραϊῶν του κάππας, ἀπ' ἧς προέκυπτεν ἡ κεφαλή του μόλις, κερωσμένη ἐντὸς μαλλίνου μαύρου ακούφου, καὶ τὸ ὄπλον του, ἐπ' ὤμου. Ἡ πρῶτα ἦτο ψυχρὰ καὶ ἡμιχλώδης· πρῶτα τοῦ Μαρτίου 1878, καθ' ἣν ἐπέπρωτο νὰ σθεσθῇ ἡ θεσσαλικὴ ἐπανάστασις καὶ μετὰ ταύτης τόσαι πατριωτικαὶ ἐλπίδες, τόσα ἑλληνικὰ ὄνειρα.

Ὁ οὐρανὸς φαιός, ὑπὸ συννέφων κεκαλυμμένος, βαρὺς ἠπλοῦτο ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Πηλίου, ὧν αἱ ὑψηλότεραι διεφαίνοντο χινοσκοπεῖς. Ἀπὸ τοῦ μικροῦ ὄροπέδιου, ἐπ' οὗ ἔκειτο ὁ στρατὸν τῶν θελοντῶν καὶ ἐνθα ἐφρούρει ὁ Κίμων, κάτω, ἐν μέσῳ εὐρείας καὶ ἀνωμάλου κοιλάδος, καθωρᾶτο ἡ Μακρυνίτσα, κλυπομένη ὑπὸ ἐλαφρᾶς ἡμίχλης, μὲ τὰς βαθεῖς ἐρυθρῶπας στέγας τῶν οἰκίσκων τῆς, ἀτάκτως ἐκτισμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, καὶ τῶν ὁποίων τινὲς ἀνέδιδον πυκνότερον τῆς ἡμίχλης καπνόν, βαθμηδὸν εἶτα ἀραιούμενον καὶ μετὰ ταύτης συγχεόμενον. Πέραν εἶτι καὶ κάτω, μαῦρος ἐξετείνετο ὁ κάμπος τοῦ Βούλου, ἐλαιῶνες ἀπέραντοι καὶ οὐδὲν πλέον νοτιοανατολικῶς, πρὸς τὸ ἕτερον τῆς Μακρυνίτζας μέρος, διεκρίνετο ἀμυδρῶς ἡ Πορταριά, μικρὸν χωρίον ἀνήκον μετὰ τῆς Μακρυνίτζης καὶ δεκά ἄλλων εἰς τὰ δώδεκα Ζαλοχώρια τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἀπὸ τῶν κλιτύων τοῦ Πηλίου καὶ κατὰ μήκος τῆς μακρᾶς χερσονήσου τῆς περικλειούσης τὸν Παγασητικὸν κόλπον.

Ὁ Κίμων σταματῶν ἐνίοτε, περιέφερε τὰ βλέμματά του ἐπὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ πανοράματος, καὶ ἀπὸ βουνοῦ εἰς βουνὸν καὶ κάτω διὰ τῆς κοιλάδος καὶ τοῦ ἀχανοῦς ἐλαιοῦτου πεδίου πλανῶν αὐτὰ ἠκολούθει διὰ τῆς φαντασίας τὰς εἰκόνας τῶν ἰδεῶν του, τῶν ἀναπολήσεων, τῶν πόθων ὅσοι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν ἑαυτῷ ἐξηγεῖροντο.

Ἀπὸ τεσσάρων ἡδὴ μηνῶν παρέμενε εἰς τὰς θεσσαλικὰς ἀκτᾶς καὶ τὰ ὄρη τὸν μάταιον ἀγῶνα μετὰ τῶν συντρόφων του διεξάγων. Τέσσαρες εἶχον παρέλθει μῆνες, πλήρεις στερησεῶν, κακουχιῶν ἀρρήτων, ἀπογοητεύσεως, ἔστιν ὅτε ἀπογνώσεως τὸν πόλεμον διεξῆγον οἱ θελονταὶ κατὰ τῆς πείνης καὶ τοῦ ψύχους ἐνεκα τῆς ἀταξίας τῆς μὴ ἐπιτροπούσης οὐδένα ὀργανισμόν μεταξὺ τῶν διαφόρων μικρῶν σωμάτων, εἰς τὰ ὅποια ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς διηρῶντο οἱ ἐπαναστάται. Καθ' ἃ αὐτοὶ ἔλεγον, αἱ σπάναι καὶ βραχεῖαι μάχαι ἦσαν αἱ μόναι ὥραι ἀναψυχῆς, αἱ μόναι ἑορταὶ ὧν ἀπήλαον.

Ἀνεπόλει τὰς Ἀθήνας του, τοὺς συντρόφους

του· ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ στρατοῦ, εἶχε καταλίπει τὰς τάξεις του σπεύδων ὅπου ἡ πατρίς δούλη καὶ περιπαθέστερον τὸν ἐκάλει, κατατασσόμενος ἀπλοῦς ὀπλίτης εἰς τοὺς θελοντάς. Ἀνεπόλει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν εἶχεν ἀπέλθει τοῦ πατρικοῦ τοῦ οἴκου. Ἡ μήτηρ του ἔκλαιεν, οἱ μικροὶ του ἀδελφοὶ ἐπειρῶντο νὰ καταστείλωσι τὰ δάκρυά των, ὁ πατήρ του, γέρον στρατιωτικὸς, αὐτὸς μόνος κατηφής, περίλυπος, ἀλλὰ νικητὴς ἑαυτοῦ εἰσῆγα. Τελευταῖος αὐτὸς ἐπέθηκε τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του εὐλογῶν τὸν υἱόν του· εἶτα τὰ στόματά των ἠνώθησαν εἰς ἓν φίλημα, καὶ ἀπὸ τὰ τρέμοντα τοῦ γέροντος χεῖλη σταθερῶς ἐξῆλθον αἱ λέξεις αὗται:

— Πήγαινε, υἱέ μου...

Καὶ τῷ ἔδωκαν τὴν δύναμιν ν' ἀποσπασθῇ βιαίως τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν μητρός του, νὰ ἐκφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πειραζόμενων νὰ τὸν κρατήσωσιν ἀδελφῶν. Ἐφυγε· διῆλθε τὴν αὐλήν· ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν ὑπερέβαινε τὸν οὐδὸν τῆς πύλης ἀπὸ τοῦ ἀνωθεν ἠνεωγμένου παραθύρου μία φωνὴ ἀπεγνωσμένη, οἰμωγὴ ὀδύνης ἐπληξε τὸ οὖς του:

— Παιδί μου!...

Ἦν ἡ φωνὴ τοῦ πατρὸς του ἠττηθέντος ὑπὸ τοῦ πόνου καὶ ἀνακαλούντος αὐτόν· ἔστη κρῦος, ἀπολιθωμένος· μία στιγμὴ ἀκόμη καὶ θὰ ἐπέστρεφεν ἄλλ' ἐκεῖ, εἰς τὸν δρόμον, εἶδε τινὰς τῶν φίλων του, τῶν συστρατιωτῶν του, αἵτινες τὸν ἀνέμενον· στρατιώτης, ἐνθυμήθη τὸν λόγον του. Ἀπῆλθε δάκνων τὰ χεῖλη του καὶ κρατῶν τὰ δάκρυά του.

Τῶρα ἐσυλλογίζετο τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιστροφῆς του, ἂν ἐπέστρεφεν· τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἤθελε πέσει εἰς τὸν τράχηλον τοῦ γέροντος πατρὸς του, τῆς καλῆς του μητρός, καθ' ἣν ἤθελε καταφιλήσει τοὺς ἀδελφούς του, ἐπανίδει τοὺς φίλους του καὶ αἴφνης ἀπὸ μέσου τῶν μορφῶν τούτων τῆς ἀγάπης ἀνεκπτεν ὥραία τῆς Τασούλας ἡ ὄψις, τῆς Τασούλας τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἔβλεπε πλέον.

Ἦτο ἡ Τασούλα θυγάτηρ ἀνθοακῶς τῆς Μακρυνίτσας· εὐρωστὸς χωρική, ξανθὴ καὶ μελανόφθαλμος, εἰκοσαετής. Ἀπ' ἧς στιγμῆς τὴν εἶχε γνωρίσει ὁ Κίμων, τὴν ἀνεπόλει πάντοτε, ἐπιζητεῖ τὴν συνάντησίν της ὅταν τὸ ἀπόσπασμά του ἐπλησίαζε παρὰ τὴν Μακρυνίτζαν, καὶ οὐδεμιᾶς εἶχεν ὀλιγορήσει εὐκαιρίας ἵνα εἴπῃ εἰς αὐτὴν ὅτι ἦτον ὥραία, ὅτι δὲν ἐλησμόνει ποτὲ τὰ χρυσὰ τῆς μαλλιά. Ἄλλ' ἡ Τασούλα ἀπέφυγε τὸν εὐθυμον καὶ ζωηρὸν θελοντὴν ἢ ἡδιαφορεῖ εἰς τοὺς λόγους του. Ἡ πρώτη συνάντησις των μάλιστα εἶχε προκαλέσει τὴν ἔχθραν τῆς Θεσσαλῆς χωρικής πρὸς τὸν Ἀθηναῖον.

Πρῶταν τινὰ ὁ Κίμων εἶχε καταφθάσει πρὸ

τῆς Μακρυνίτζας ὀδηγῶν ἀπόσπασμα θελοντῶν ἵνα προμηθευθῶσι τροφάς.

Πρὶν εἰσελθῶσιν εἰς τὴν πολίχνην, πρὸ τινος τῶν μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένων αὐτῆς οἰκίσκων, εἶδαν αἴφνης ἀγέλην ὀρνίθων, ὁ δὲ Κίμων ὑπέκρινεν εἰς τὰς ἀρπακτικὰς ὀρμάς, αἵτινες ἐν τῇ ἀγρίᾳ τοῦ κλεφτοπολέμου ζωῇ εἶχον ἐν αὐτῷ ἐξεγερθῆ, πρὶν ἢ ἀποταθῇ πρὸς τινὰ, ἀλλάξας ἐν ἀκαρεῖ τὴν βολὴν τοῦ πυροβόλου διὰ σφαιριδίων ἐπιροβόλησε κατὰ τῶν ἀθῶων περωτῶν διπόδων, καὶ ἐθανάτωσε δύο ἢ τρία ἐξ αὐτῶν. Εἰς τὸν κρότον τῆς βολῆς δειλῶς εἶδε προκύπτουσαν τῆς θύρας τοῦ οἰκίσκου τὴν πεφοδισμένην μορφήν νεαρᾶς χωρικής — τῆς Τασούλας — ἣτις ἀναγνωρίσασα τοὺς θελοντάς, ἐχώρησε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἰδοῦσα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτυχούσης ἀποπείρας τοῦ Κίμωνος ἐναντίον τῶν ὀρνίθων τῆς, ἀνευσθασμοῦ ἢ ἐκτιμήσεως ἂν πρὸς τὴν ἐλευθερωτικὴν ἀποστολὴν τοῦ θελοντοῦ, ἤρξατο βοῶσα καὶ κατακραυγαζούσα καὶ καταρωμένη αὐτοῦ καὶ τῶν συντρόφων του.

Ὁ Κίμων ἐζήτησε νὰ τὴν πρᾶνῃ διὰ λόγων φιλοφρόνων, τοῦθ' ὅπερ δυσκόλως κατώρθου, ὀφείλων συγχρόνως νὰ συνέχῃ καὶ ἐξουδετεροῖ τὰς ἡττον ἀθρᾶς καὶ ἱποτικὰς ἀνακραυγὰς καὶ ἀνταπαντήσεις τῶν συντρόφων του εἰς τὰς ζωηροτάτας ἐκφράσεις τῆς Τασούλας.

Διαρκούσης τῆς λογομαχίας ἐκείνης ὁ Κίμων παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς τὴν χωρικήν εἶχεν ἀνακαλύψει ὅτι ἦτο σχεδὸν ὥραία, εὐρωστὸς, καλλυμελὴς, ξανθὴ καὶ συμπαθεστάτη τὴν ὄψιν· οἱ ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἀστράπτοντες μαῦροι ὀφθαλμοὶ τῆς, αἱ ὑπὸ τῆς ἐξάφνης ἐρυθρούμεναι παρειαί τῆς, τὸ ὑπὸ τὸ σφιγκτὸν τριποῦνι τῆς ἀναπαλλόμενον ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς θυέλλης στήθός της ἐξηγεῖρον αἴφνης ἐν αὐτῷ μυρία αἰσθήματα ἀπὸ πολλοῦ σιγῶντα.

Ὅταν ἡ Τασούλα οὐ μόνον ἐπράνθη ἀλλὰ καὶ συνεχώρησεν αὐτοῖς ν' ἀποκομίσωσι τὰς θανατωθείσας ὀρνίθας, ἀδόξου ἐφόδου γέρας, ὁ Κίμων τολμηρότερος γενόμενος ἐζήτησε παρ' αὐτῆς ἐν φίλημα. Τότε ἡ Τασούλα ἐξωργίσθη καὶ πάλιν, ἀπεδίωξε τὸν Κίμονα καὶ μαζεύσασα τὰς συναθροισθείσας καὶ πάλιν ὀρνίθας τῆς εἰσῆλθεν ἐν τῷ πατρικῷ οἰκίσκῳ κατακλείσασα βιαίως τὴν θύραν.

Μετὰ τὴν πρώτην ταύτην συνάντησιν ὁ Κίμων πολλάκις εἶχεν ἐπανίδει τὴν Τασούλαν. Εἶχεν ἀποτείνει αὐτῇ λόγους γλυκεῖς, ἀλλὰ συχίων τὴν στρατιωτικὴν μετὰ τῆς ἐρωτικῆς τακτικῆς, μόλις κατέκτα τὸ πλεονέκτημα νὰ συμπληρωθῇ μετ' αὐτῆς, ἐπέσπευδε τὴν ἐφοδὸν, πειρωμένος νὰ περιπτύχῃ αὐτήν, καὶ διὰ στιγμιαίας ἐνίοτε ἐπιτυχίας, παρομοίως πρὸς νίκην Πύρρου, ἀπέβαλλε τὰ κερτημένα πλεονεκτήματα, καὶ ἡ

Τασούλα τὸν ἀπέφυγε, δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἴδῃ, δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἀκούσῃ.

Τὴν πρῶταν αὐτὴν τοῦ Μαρτίου εἰς τοιοῦτο σημεῖον εὐρίσκοντο αἱ σχέσεις τοῦ Κίμωνος πρὸς τὴν Τασούλαν.

Ἐσυλλογίζετο αὐτὴν καὶ δὲν ἔβλεπε τὴν στιγμὴν νὰ τὴν ἐπανίδῃ· ἀνυπομονῶν ἐσκέπτετο ὅτι ἡ φρουρὰ του ἀπέβαινε μακρὰ, ἀτελεύτητος, ὅτι οἱ σύντροφοί του ἐκοιμῶντο πολὺ, παραπολύ, καὶ ἐπέσπευδε τὸ βῆμά του προσελθὼν τοὺς ἀνησυχῶν ὀφθαλμούς του ἐπὶ τῆς κλειστῆς θύρας τοῦ στρατῶνος, ἀπελιστικῶς ἀκινήτου, βωβῆς...

Ὅταν ἐπὶ τέλους εἶδε τὴν θύραν ἀνοιγομένην, στεναγμὸς ἀνακουφίσεως ἐξέφυγε τοῦ στήθους του.

Ὁ ἐξελθὼν ἦτο εἰς ἓκ τῶν πέντε Ἀθηναίων τῶν ἀποτελούντων τὴν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν του μάγγαν· ὠνομάζετο Μιχάλης, ἦτο τεχνίτης καὶ εἶχε καταταχθῆ μετὰ τοῦ Κίμωνος, πρὸς ἐν βαθεῖα στοργῇ ἀδελφοῦ καὶ τυφλῆ ἀφοσίωσις ἐκείνου συνέδεον αὐτόν.

— Καλημέρα, Μῶμο — ἦτο τοῦτο τὸ ὑποκοριστικὸν ὄνομα τοῦ Κίμωνος δι' οὗ προσηγόρευον αὐτόν οἱ συστρατιῶταί του.

— Καλημέρα, Μιχάλη· καὶ οἱ ἄλλοι; ἀκόμη κοιμῶνται; πάει μιὰ ὥρα πού ξημέρωσε.

— Σοῦ φαίνεται ἀργὰ ἄσένα πού εἶσαι ἄγρυπνος· ἀλλὰ συλλογίσου καὶ τὴν χθεσραδινὴν κούρασι καὶ τὸ μούσκεμα· ἐξ ὥρας δρόμο μὲ τὴν βροχὴν ὡς πού νὰ φθάσωμεν! ἐκακάρωσαν ὅλοι· ὁ Κώστας πού τοῦκνες τὸ χατῆρι νὰ φυλάξῃ σκοπὸς ἔς τὸν τόπο του, κοιμάται ἀκόμη σὺν ξύλο· θές νὰ φυλάξω τώρα ἐγὼ νὰ πᾶς καὶ σὺ νὰ ἡσυχάσῃς ἴλιγο;

— Ὅχι, ὄχι· μήτε κουρασμένος εἶμαι μήτε νυστάζω· περιμένω νὰ ξυπνήσῃ ὁ ἀρχηγὸς νὰ τοῦ τὸ πῶ, νὰ πᾶω ἔς τὴ Μακρυνίτζα· ἔρχεσαι;

— Ναι, πάμε νὰ τραβίξωμε μιὰ· ἀγκαλὰ σὺ ἀλλοῦ ἔχεις τὸν νοῦν σου· καὶ ἐμειδίασεν ἀτενίζων ἐκφραστικῶς τὸν Κίμονα: νὰ δῶμε ἂν ἔρχεται κ' ἄλλος.

Ἡ συνομιλία μεταξὺ τῶν δύο νεανιῶν ἐξηκολούθησεν εἰς ἐπὶ βραχὺ· διεκόπη δὲ ὑπὸ τῆς προσελύσεως δύο ἐπιθελοντῶν, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ Κίμωνος ὡς σκοπὸς, τούτου ἐπαναστρέψαντος μετὰ τοῦ ἐτέρου πρὸς τὸ οἰκοδόμημα, ἐνθα ἐστρατωνίζετο τὸ σῶμα.

Ὁ ἀρχηγὸς ἔδωκε τὴν ἀδειαν εἰς τὸν Κίμονα, τὸν Μιχάλην καὶ ἄλλους δύο νὰ μεταβῶσιν εἰς Μακρυνίτζαν ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἤθελον ἐπανακαμῶσι πρὸ τῆς μεσημβρίας· καὶ οἱ τέσσαρες δὲ φέροντες τὰ ὄπλα καὶ τὰς κάππας των, ἐν εἶδει μικροῦ ἀποσπάσματος, εὐθυμοὶ καὶ ταχύποδες, ἔλαβον τὴν πρὸς τὴν πολίχνην ἀγούσαν ἀτραπὸν.

Εὐθυμότερος πάντων ἦτο ὁ Κίμων, ὅστις μόλις πῶν ὀλίγον οἰνόπνευμα ἐλησμόνει καὶ τὴν μα-

κράν ἐγρήγορσιν καὶ τὸν ἐκ τῆς αὐπνίας καὶ τοῦ ψυχους κάματος καὶ ἔτρεχε μᾶλλον ἡγούμενος τῶν συντρόφων του, οἱ ὅποιοι γελῶντες καὶ ἐπισπείδοντες μετ' αὐτὸν τὸ βῆμα ἀπηύθυνον ἐκαστοτε φιλικὰ σκώμματα, εἰς τὰ ὅποια ὁ Κίμων δὲν ἀπῆντα ἢ ἀνακινῶν τὴν κεφαλὴν καὶ τονίζων ἄσμάτιόν τι.

Ὅταν ὁ μικρὸς οἰκίσκος τῆς Τασούλας ἐφάνη εἰς ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν, ὁ Κίμων ἔστη καὶ στρεφόμενος πρὸς τοὺς συντρόφους του μετ' ἐκφράσεως μὴ ἐπιδεχομένης πλέον χωρατὰ τοῖς εἶπε:

— Σ' τὸ γυρισμὸ σας θὰ μ' εὔρετ' ἐδῶ.

Οἱ σύντροφοί του ἐξηκολούθησαν τὸν δρόμον τῶν ἀποχαιρετίσαντες αὐτὸν διὰ τῶν μειδιαιμάτων των καὶ ἐνός

— Γειά σου, Μῶμο!

Ἀνέμεινεν ἐπὶ τινὰ λεπτὰ μέγρις οὐ οἱ συστρατιῶται του ἀπομακρυνθέντες ἐξηφανίσθησαν εἰς τὴν καμπὴν τῆς ἀτραποῦ.

Ὁ οἰκίσκος τῆς Τασούλας εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἐκτὸς αὐτῆς ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ μικροῦ καλλιεργημένου ἀγροῦ, τοῦ ὁποίου μέρος ἐχρησίμευεν ὡς κῆπος λαχανικῶν καὶ ἐτέρωθεν ἄλλο μικρὸν μέρος περιτοιχισμένον ὡς μάνδρα δι' ὀλίγα τινὰ κτήνη. Ὁ οἰκίσκος χαμηλὸς καὶ μονόροφος ἐν μόνον μικρὸν παράθυρον εἶχεν ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ τὴν θύραν ἡμιάνοικτον. Ὁ Κίμων ἐπλησίασε προσπαθῶν νὰ καταστῆλη μικρὰν τινα συγκίνησιν, ἢ ὅποια ἐθόλου τὰ βλέμματά του καὶ ἡλλοίου τὴν ὄψιν του πρὸ τῆς θύρας ἐστάθη ἀκουμπῶν τὸ ὄπλον του ἐπὶ τοῦ κατωρλίου. Εἰς τὸν ἐκ τούτου κρότον μικρὸς τις θόρυβος ἀπῆντησεν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς οἰκίας καὶ φωνὴ εὐηχος καὶ δροσερά,

— Ποιὸς εἶνε;

Εὐθὺς δ' ἐπεφάνη προσελθοῦσα νεαρὰ χωρική πτωχῶς ἀλλὰ καθαρῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐνδεδυμένη. Ἦτο αὐτή.

Ἄμα ἰδοῦσα τὸν νέον δὲν ἐδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ μικρὰν ἀνακραυγὴν ἐκπλήξεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ πᾶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ Κίμωνος θὰ διέκρινε καὶ ἓνα τόνον χαρᾶς· τὸ βλέμμα τῆς ἐλαμψεν, ἢ μορφὴ τῆς ἐπορφυρώθη· ἀλλ' εὐθὺς ἀναλαμβάνουσα ὕψος σοβαρὸν καὶ σχεδὸν σκυθρωπάζουσα ἐχαμήλωσε τοὺς ὀφθαλμούς.

— Καλημέρα, Τασούλα.

— Καλὴ σου μέρα· ἀπῆντησε δειλῶς αὐτὴ καὶ προσέθηκεν ὑψούσα ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὄμματα ἐμπλεκαι παιδικοῦ φόβου:

— Πάλι ἤλθες; πάλι ἤλθετε; δὲν ξέρετε πῶς οἱ Τούρκοι πιάσανε τὸν κάμπο μὲ τ' ἄλογα καὶ εἶνε σὲ μὲ ὦρ' ἀπὸ τῆς Κερασιᾶς;

Ὁ Κίμων ἔμεινε κατάπληκτος· αἱ εἰδήσεις αὐταὶ ἦσαν ἐντελῶς νέαι δι' αὐτὸν οἰθεῖς ἐφαντάζετο τοὺς Τούρκους τόσον πλησίον καὶ τοιαύ-

τας θέσεις κατέχοντας· καὶ ὁ ἀρχηγὸς λοιπὸν τὸ ἠγόοι:

— Ποιὸς σοῦ τῶπεν; ἠρώτησεν ἀνησυχῶς τὴν νεάνίδα.

— Ὁ πατέρας μου ἤλθε χθὲς τὸ βράδυ ἀπὸ τὸν κάμπο καὶ ἔτρεξε νὰ τὸ πῆ τοῦ καπετὰν Μήτσα. Οἱ Τούρκοι εἶνε μπουλουῖκι, ἀμέτρητοι.

Ὁ Κίμων ἐν τῷ τεταραγμένῳ βλέμματι τῆς χωρικῆς, ἐνῶ τῷ ὠμίλει ἔβλεπε τὸν κίνδυνον· ἐν τῷ ἤχῳ τῆς φωνῆς τῆς ἠσθάνετο αὐτὸν ἀορίστως ἐνόει ὅτι τὴν φορὰν ταύτην ἢ προσπέλασις τῶν Τούρκων ἦτο πράγματι κίνδυνος· δὲν ἐπρόκειτο περὶ συνήθους τοῦ πολέμου περιπετείας, περὶ ἐπικειμένης μάχης, ἣτις εἶχεν ἐπιζητηθῆ, ἢ τὴν ὅποιαν οὐδεὶς θὰ ἐσκέπτετο ν' ἀποφύγη.

Πολλὰ σώματα ἐθελοντῶν ὑπὸ διαφόρους ὀπλαρχηγούς εὐρίσκοντο ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰ Ζαλοχώρια· καὶ οἱ Τούρκοι κατέχοντες διὰ μεγάλων δυνάμεων τὴν πεδιάδα τοῦ Βώλου καὶ τὰς Κερασιᾶς, τὰ ἐκράτουν ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένα ἐπὶ τῆς στενῆς χερσονήσου πᾶσα πρὸς τὸ Πήλιον διέξοδος τοῖς ἦτο ἀδύνατος.

Ὅλοι αὐταὶ αἱ ἰδέαι συγχρόνως ἐξεγειρόμεναι ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Κίμωνος τὸν ἄφινον ὡς ἀπολιθωμένον πρὸ τῆς Τασούλας, ἢ ὅποια ἐτι μᾶλλον διήνοιγε τοὺς μεγάλους ὀφθαλμούς τῆς, βλέπουσα ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τοῦ νέου ὅποια ἀποτελέσματα ἐπέφερον οἱ λόγοι τῆς.

Καὶ αὐτὸς τὴν ἠτένιζε, καὶ ἐνῶ πρώτη του ἰδέα, πρώτη του ὁρμὴ εἶχεν ὑπάρξει τὸ νὰ δράμῃ εἰς τὸ στρατόπεδον ὕψος μεταδῶσθαι εἰς τὸν ἀρχηγὸν τὰς σοβαρὰς εἰδήσεις, δὲν τὸ ἀπεφάσιζε, καὶ συνερχόμενος ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ προσπαθῶν ν' ἀναλάβῃ ὕψος ἀδιαφορίας καὶ μειδιῶν,

— Καλὰ εἶσαι, Τασούλα; τὴν ἠρώτησε· πῶσας καιρὸς ποῦ δὲν σὲ βλέπω! εἶσαι ἴλιγο χλωμὴ γιατί;

— Σοῦ φαίνεται· εἶμαι καλὰ· μὰ σεῖς θὰ χτυπηθῆτε σήμερα αὔριο μὲ τοὺς Τούρκους...

— Αὐτὸ θέλουμε καὶ μεις· μὲ θυμώσουνα καμμιὰ φορὰ αὐτὸν τὸν καιρὸ ποῦ δὲν ἴδωθῆκαμε;

— Μὰ τὸ ξέρατε σεῖς ποῦ εἶνε οἱ Τούρκοι;

— Δὲν θέλω νὰ ξέρω τίποτε, Τασούλα, ὅταν σὲ βλέπω· πὲς μου λοιπὸν ἂν μ' ἀγαπᾶς λιγάκι...

— Πάλι τὰ ἴδια! δὲν θὲς νὰ τ' ἀφήσης αὐτὰ τὰ λόγια καὶ τὰ καμώματα;

— Σ' ἀγαπῶ, Τασούλα· ἐσένα πάντα συλλογίζομαι, ἐσένα ὄνειρεύομαι· γιατί δὲν μὲ πιστεύεις;

— Ἄσ' τα αὐτὰ· νὰ πᾶς νὰ τὰ πῆς ἔς τὰ κορίτσια τοῦ τόπου σου· ἐγὼ δὲν εἶμαι γιὰ σένα μήτε σὺ γιὰ μένα· πῆγαινε, πῆγαινε νὰ φέρῃς τὰ μαντάτα ἔς τοὺς συντρόφους σου.

— Ἐχεις δίκαιο, πρέπει νὰ πάω ἴσως θὰ

χτυπηθῶμε ἀπόψε ἢ αὔριο· ποιὸς ξέρει ἂν θὰ σὲ ξαναἰδῶ; αὐτὴ τῇ φορὰ δὲν θὰ μοῦ δώσης ἓνα φίλι;

— Ἄιντε, ἄιντε... καὶ ἢ μορφὴ τῆς ὠχρία καὶ κατένευε τοὺς ὀφθαλμούς· καὶ διὰ φωνῆς ἰσθεσμένης προσέθηκε· Πῆγαινε ἔς τὸ καλὸ καὶ ἢ Παναγιὰ μαζὺ σας.

Ὁ Κίμων ἔκαμε κίνημα ὡς θέλων νὰ περιβάλῃ αὐτὴν διὰ τοῦ βραχιόνος· ἢ νεῆνις ἀπεσύρθη βιαίως καὶ συσπῶσα τὰς ὀφρὺς προσήλωσεν ἐπὶ τοῦ ἐθελοντοῦ βλέμμα πλήρης ὀργῆς καὶ θλίψεως.

— Φύγε! ἀνεφώνησεν.

— Ἐκάκιωσες πάλι;

— Φύγε!

— Μὲ διώχνεις, Τασούλα; ἐγὼ κακὸ δὲν σῶκαμα· γιατί; Καὶ ἢ φωνὴ του ἐγένετο γλυκεῖα καὶ περιπαθῆς.

Ἡ νεῆνις ἐφάνη ὡς μετανούουσα διὰ τὸ ἀποτομον τῶν λόγων τῆς καὶ μετριάζουσα τῆς φωνῆς τῆς τὸν τόνον ἐπανελάβε:

— Πῆγαινε, πῆγαινε μὲ τὸν Θεό.

— Κίμων! Κίμων! ἠκούσθη αἴφνης φωνὴ καλοῦσα αὐτόν.

Ἦσαν οἱ τρεῖς σύντροφοί του ἐπαναστρέφοντες ὁρμαίως. Κάποιος βεβαίως θὰ εἶχεν ἀναγγεῖλαι αὐτοῖς τὰ διατρέχοντα.

— Ἐλα, ἔλα, Κίμων, μὴ χάνωμε καιρό!

Ὁ Κίμων ἐστράφη τελευταίαν φορὰν πρὸς τὴν Τασούλαν ἀποτείνων αὐτῇ χαιρετισμὸν διὰ τῆς χειρὸς.

— Ἐχε γειά, Τασούλα· περήφανη. Καὶ ἔσπειρε πρὸς τοὺς συντρόφους του μεθ' ὧν ὁρμαίως ἔλαβε τὴν πρὸς τὸ ὄροπέδιον ἀτραπὸν.

Ἡ Τασούλα προέκυψε τῆς θύρας καὶ τὸ βλέμμα τῆς ἐνθάκεν, μεστὸν μελαγχολίας ἠκολούθησεν ἐπὶ βραχὺ τὸν ἀπερχόμενον ἐθελοντὴν, καὶ ἀπὸ αὐτοῦ δὲν ἐφαίνετο πλέον, ἀκίνητος προσήλου τοὺς ὀφθαλμούς τῆς ἀπλανεῖς πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον οὐδὲ κἂν σκεπτομένη ν' ἀπομάξῃ τὰ θαλερὰ δάκρυα, ἅτινα διὰ τῶν παρειῶν τῆς σιωπηλῶς ἔρρεον.

(Ἔπεται τὸ τέλος).

Α. Γ. Η.

Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΟΥΓΚΩ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ

Ἦτο Δευτέρα, 5 Σεπτεμβρίου 1870, ἐπαύριον τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ὅτε ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ παρουσιάζετο εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν τῶν Βρυξελλῶν, ἐνθα διένεμον τὰ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰσιτήρια, καὶ διὰ φωνῆς, ἣτις ἀκουσίως αὐτοῦ ἔτρεμεν ὑπὸ συγκινήσεως, ἐζήτηε « ἐν εἰσιτήριον διὰ Παρισίους ». Ἀκόμη τὸν βλέπω καὶ τὸν ἀκούω. Ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς

μάχης τοῦ Σεδάν, ἠκολούθησα τὴν ὁδὸν τῶν Βρυξελλῶν, ἐνθα ἐν εὐνοήτῳ ἀγωνίᾳ, μεταβαίνων ἀπὸ τοῦ ταχυδρομείου εἰς τὸ τηλεγραφεῖον, διήλθον τὴν πυρετώδη ἡμέραν τῆς 4 Σεπτεμβρίου. Τὴν ἑσπέραν, ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας, συνεφωνήθη ὅπως τὴν ἐπαύριον ἀναχωρήσῃ διὰ τοὺς Παρισίους ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ, παρὰ τῷ ὁποίῳ εἶχον τὴν τιμὴν νὰ δειπνῶ. Ὁ κ. Ἀντώνιος Προύστ, τὸν ὅποιον εἶχον ἐπανεῦρει ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων, ἐπανερχόμενος ἐκ Σεδάν, συνωδοιπόρει μεθ' ἡμῶν.

Ἐκουσίως ἐξοριστος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς εἰς αὐτὸν χορηγηθείσης ἀμνηστίας ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ διέμενε μακρὰν τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς ἀμετατρέπτου ἀποφάσεως νὰ τηρήσῃ τὸν δις ὁμωθέντα ὄρκον αὐτοῦ, τὸ πρῶτον ἐν ταῖς Τιμωρῖαις, εἶτα δὲ ἐν ταῖς δημοσιευθείσαις ἐπιστολαῖς του: «Θὰ ἐπανέλθω, ὅταν ἐπανέλθῃ ἢ ἐλευθερία!».

Δὲν ἠπειλεῖτο πλέον ἢ ἐλευθερία τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ φεῦ! ἠπειλεῖτο ἢ ἀνεξαρτησία τῆς. Ὁ Οὐγκὼ ἠδύνατο καὶ ὤφειλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ πολιορκούμενα Παρίσια. Ἐἶχομεν τὴν τιμὴν νὰ εἴμεθα ἐκ τῶν συνοδοιπόρων τοῦ ποιητοῦ, καὶ αἱ ἐλάχισται λεπτομέρειαι τοῦ ταξιδίου ἐκείνου δὲν διέφυγον τῆς μνήμης μας.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς 5 Σεπτεμβρίου ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ, φέρων πῖλον καστόρινον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν δερμάτινον διασάκιον συγκρατούμενον διὰ λωρίου, ὠχροπρόσωπος καὶ συγκεινημένος, παρετήρησεν ὁρμηφύτως τὸ ὠρολόγιόν του, ὅταν ἐπροχώρησε νὰ ζητήσῃ εἰσιτήριον. Ἐφαίνετο ὡς νὰ ἤθελε νὰ γινώσκῃ ἀκριβῶς τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἐτελείωνεν ἢ ἐξορία του. Τοσαῦτα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐδέησε νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐντὸς τῶν Παρισίων, ἅτινα εἶχε γοητεύσει ἢ μεγαλοφυΐα του, νὰ ἐγκαταλίπῃ οἰκίαν, βιβλία, ἐπιπλα, εἰκόνας μέχρι τῶν ὑγρῶν ἐτι ἐκ τῶν τελευταίων στίχων του τετραδίων. Ἄλλ' ἤδη οὐχὶ κατὰ μῆνας, ἀλλὰ κατὰ λεπτὰ ὑπελόγιζε τὸν χρόνον, ὅστις τὸν ἐχώριζε τῆς στιγμῆς καθ' ἣν θὰ ἀνεφώνει: Ἴδου ἢ Γαλλία!

Ἀπὸ παρετήρησε τὸ ὠρολόγιόν του, μοὶ εἶπεν, ὠχρότατος:

— Ἴδου δεκαεννέα ἔτη ἐπερίμενα αὐτὴν τὴν στιγμὴν!

Πιστοὶ φίλοι συνώδευσα μέχρι τοῦ σταθμοῦ τὸν Οὐγκὼ ἐπανακάμπτοντα εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ ἀγαθὸς καὶ γενναῖος Κάμλλος Βερρὺ, τὸν ὅποιον ὁ Κάρολος Οὐγκὼ εἶχε χαρακτηρίσει ἐν τοῖς Ἐξοριστοῖς αὐτοῦ, ἔκλαιε σκεπτόμενος ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκολουθήσῃ ἐκείνον τὸν ὅποιον ἐθαύμαζε καὶ ἠγάπα. Τὸ τραῖνον ἀνεχώρησε, καὶ ὁ Οὐγκὼ διέμενεν ἀκίνητος ἀπέναντι ἐμοῦ, παρατηρῶν διὰ τῆς θυρίδος, ἀγωνιῶν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ὑπερέβη τὰ σύνορα, καὶ ὅτι ἐμελλον νὰ ἀπο-

καλυφθῶσι πρὸ αὐτοῦ τὰ δένδρα, οἱ λειμῶνες, τὸ ἔδαφος, ὁ ἀήρ καὶ ὁ οὐρανὸς τῆς πατρίδος.

Ἐντὸς τῆς φερούσης ἡμᾶς ἀμάξης εἶχον καταλάβει θέσιν ὁ Κάρολος Οὐγκώ, ἡ Κυρία Δρουέ, ὁ κ. Ἀντώνιος Προύστ, καὶ ἡ μέλλουσα καὶ θελκτικὴ κυρία Ἐδουάρδου Λοκροά. Νομίζω, ἂν καὶ δὲν εἶμαι βέβαιος, ὅτι οἱ πρίγγιπες τῆς Αὐρηλίας διὰ τοῦ αὐτοῦ τραίνου ἐπανεκαμπτον εἰς τὴν πατρίδα των.

Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν βαθειάν καὶ ὑψηλὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπροξένησεν εἰς τὸν μέγαν ποιητὴν, ἡλικίας τότε ἐξήκοντα ἐπτὰ ἐτῶν, καὶ λευκανθέντα ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἡ θεὰ τοῦ πρώτου γάλλου στρατιώτου, τὸν ὁποῖον διέκρινεν ἀπὸ τοῦ βάρθους τῆς ἀμάξης.

Ὅμιλος ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Βινοά, ἄνδρες κατακουρασμένοι, ἐσκονισμένοι, βορβορόστικτοι, πελιδνοί, ἀποτεθαρρημένοι, ἐξετείνοντο, καθήμενοι ἢ ἐξηπλωμένοι, κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ. Ἐφευγον τοὺς πλησιάζοντας οὐλάνους, καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν μεγάλην πόλιν. Ἀνεγινώσκετο ἡ ἴπτα εἰς τὰ βλέμματά των, ἡ ἠθικὴ ἀδυναμία ἐν τῇ στάσει των ἦσαν σκυθρωποί, ρυπαροί, συνηρασμένοι ὑπὸ τῆς τροπῆς, ὡς χάλικες ὑπὸ τῆς λαίλαπος. Ἀλλὰ πῶς! ἦσαν στρατιῶται τῆς Γαλλίας μας, ἐφόρουσαν τὴν προσφιλῆ στολὴν τῆς, τὸν κυανοῦν ἐπενδύτην, τὸ ἐρυθρὸν πανταλόνιον, καὶ ἐτήρουσαν ἐν τῇ καταστροφῇ τὰς τρίχους σημαίας των.

Παχέα δάκρυα ἐπλήρωσαν αἴφνης τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, καὶ προκύψας, εἶτα δὲ κλινὰς ἐπὶ τῆς θυρίδος, ἀνέκραξε δι' ἠχηρᾶς, διαυγῆς καὶ ἐνθουσιώδους φωνῆς:

— Ζήτω ἡ Γαλλία! Ζήτω ὁ στρατός! Ζήτω ὁ γαλλικὸς στρατός! Ζήτω ἡ πατρίς!

Οἱ στρατιῶται, συντατριμμένοι ὑπὸ τοῦ κινήματος, παρετήρουσαν αὐτὸν ἀορίστως καὶ σκυθρωπῶς, δίχως νὰ ἐννοοῦσιν τι.

Ἐκεῖνος ἐξηκολούθει ἀπευθύνων πρὸς αὐτοὺς ἐνθαρρύνσεις καὶ ἐπευφημίας, ὡς ἦχος σάλπιγγος: «Ὅχι, ὄχι! δὲν πταίετε σεῖς· σεῖς ἐπράξατε τὸ καθήκον σας!»

Καὶ ὅταν τὸ τραῖνον ἐπανελάβανε τὴν πορείαν του, τὰ δάκρυα ἐπιπτον ἡρέμα ἐπὶ τῶν παρεῖων του καὶ ἐξωλίθθαινον ἐντὸς τῆς λευκῆς γενειάδος του.

Ἐίχε ζήσει ἕως τότε ἐν τῇ ὑπερηφάνῳ καὶ ὑψηλόφρονι ἀπάτῃ ὅτε ἡ Γαλλία ἦτο ἀνίκητος. Υἱὸς στρατιώτου, εἶχε πιστεύσει ὅτι οἱ στρατιῶται τῆς πατρίδος του ἦσαν προωρισμένοι εἰς τὴν δοξάν, καὶ ὄχι εἰς τὸ αἶσχος. Πατριώτης, εἶχεν ἐπιφυλάξει διὰ τὸν τόπον του τὴν κινδυνωδέστεραν καὶ ὠραιοτέραν ἐκ τῶν θέσεων, τὴν πρώτην, τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν. Καὶ πᾶσα ἐλπὶς κατέρρευε! Τὸν ἤκουσα τότε ψιθυρίζοντα ὑποκώφως μεθ' ἑαυτοῦ βραθείας ὁδύνης:

— Εἶθε ποτὲ νὰ μὴ ἐπανεβλέπα τὴν Γαλλίαν, ἂν πρόκηται νὰ τὴν ἐπανίδω καταμερισμένην, ἡλαττωμένην, τοιαύτην ὅποια ἦτο εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Π'. Λουδοβίκου!

Καὶ ἐπανεβλέπα εἰς τοὺς μαύρους ὀφθαλμούς τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ τὰ δάκρυα τῆς πατριωτικῆς ὁδύνης καὶ ἤκουα πάντοτε τὴν φωνὴν του:

— ὦ! νὰ τοὺς ἐπανίδω εἰς τοιαύτην θέσιν! Νικημένους νὰ τοὺς ἐπανίδω! Τοὺς στρατιώτας τῆς πατρίδος!

Τὸ πρῶτον αὐτοῦ γεῦμα ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ ἔλαβεν ἐν Τερνιέ (Tergnier). Ἡ ἀφιξίς του εἶχε προαγγελθῆ, καὶ ἡ αἴθουσα τοῦ ἐστιατορίου ἦτο πλήρης περιέργων, συνωστιζομένων. Ἀλλὰ φαγητὸν δὲν ὑπῆρχε.

— Δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ ψωμί, τυρὶ καὶ κρασί, εἶπον εἰς τὸν Οὐγκώ.

— Εἶνε ἀρετὸν.

Τότε ἐζήτησα παρ' αὐτοῦ νὰ μοὶ χορηγήσῃ τὴν τιμὴν ὅπως τῷ προσφέρω τὸ πρῶτον γεῦμα, ὅπερ θὰ ἐλάβανεν ἐν τῇ Γαλλίᾳ.

— Ἐπιμένετε; μοὶ εἶπε μειδιῶν.

— Σὰς παρακαλῶ!

— Ἔστω! εὐχαρίστως!

Περαιτωθέντος τοῦ γεύματος, ἔλαβεν ἐν συγκινήσει μεθ' ἑαυτοῦ τεμάχιον ἄρτου, τοῦ πρώτου ὃν συνήντα ἐν τῇ πατρίδι του, καὶ ἀνήλωσεν εἰς τὸ τραῖνον. Διετήρησε τὴν μνήμην τοῦ ἄρτου ἐκείνου τοῦ Τερνιέ, ὅστις ὑπῆρχε σχεδὸν πᾶν ὅ,τι εἶχε φάγει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ ἐνίοτε ἠγάπα νὰ ὀμιλῇ περὶ αὐτοῦ εἰς τὰς συνδιαλέξεις του.

— Σεῖς μοὺ ἐπροσφέρατε τὸ πρῶτον φαγητὸν, τὸ ὁποῖον ἔλαβον ἐπανερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα! μοὶ εἶπε πολλάκις. Ἐγραψα μάλιστα στίχους εἰς τὸ τεμάχιον ἐκεῖνο τοῦ ἄρτου, τοὺς ὁποῖους θὰ εὑρουν μίαν ἡμέραν.

Καθ' ὅσον ἐπλησιάζομεν εἰς Παρισίους, ὁ Οὐγκώ καθίστατο σκεπτικὸς, συγκεινημένος, ὠχρότερος.

— Ἦθελαν νὰ ἐπέστρεφα σιωπηλὸς καὶ μόνος εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν, ἔλεγε· νὰ φθάσω νύκτα, ἔρημος, ὅπως εἶχα ἀναχωρήσει ἀπὸ αὐτῆν.

Τὴν δεκάτην τῆς νυκτὸς τὸ τραῖνον ἐστάματα εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Βορρά· ὁ Μερὶς, ὁ Βακκερῆ, ὁ Φραγκίσκος Οὐγκώ, εὐρισκόμενοι εἰς Παρισίους, ὄρωντες πρὸς τὴν θυρίδα, τὸν περιεπίψοντο, τὸν ἀπῆγον.

— Σιγὰ! εἶπεν ὁ Οὐγκώ, δεικνύων εἰς αὐτοὺς τραῖνα τινὰ· ἐκεῖ μέσα εἶνε πληγωμένοι.

Ἐβῶ, τὸ πλῆθος ἀνέμενεν ὅπως τὸν ἐπευφημήσῃ. Τότε εἶπεν:

— Ἐρχομαι ἐδῶ νὰ πράξω τὸ καθήκον μου.

Συνουθευεῖς ὑπὸ τοῦ πλῆθους μέχρι τινός, ἠευχαρίστησεν αὐτίς, ἐν τῇ γωνίᾳ τῆς ὁδοῦ Λαβάλ, εἰπών:

— Εἰς μίαν ὥραν μοὺ πληρώνετε δεκαεννέα ἐτη ἐξορίας!

(ΙΟΥΛΙΟΣ ΚΛΑΡΕΤΗ)